

Jurovský, Anton

Vlastnosti osobnosti v kladných a záporných reakciách druhých ľudí

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 1954, vol. 3, iss. B2, pp. [39]-67

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107141>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTON JUROVSKÝ

VLASTNOSTI OSOBNOSTI V Kladných A ZÁporných REAKCIÁCH DRUHÝCH LUDÍ

1. Problém, metóda a materiál.

Pri podrobnej prehliadke názorov a teórií o osobnosti zisťujeme, že čo do svojej náplne sú dvojaké. Na jednej strane tie, čo osobnosť vysvetľujú s pomocou nejakých tajomných alebo aspoň nekontrolovateľných daností (napr. vysvetlenia spiritualistické, dedičné, konštitucionálne, rasové, mechanické, hlbinné atď.), naproti tomu zasa tie, čo osobnosť považujú za reálnu, empirickú danosť, ktorá vzniká a tvorí sa v skutočných podmienkach konkrétne žijúceho človeka. Prvá názorová skupina je vo všeobecnosti idealistická, nakoľko vždy predpokladá »niečo« zvláštne, tajomné, do osobnosti odinakiaľ vložené, od čoho závisí a čo ju riadi. Druhá kategória názorov vyjadruje reálne a teda adekvátne ponímanie osobnosti tak, ako sa ona v skutočnosti vytvára a prejavuje.

Najlepšie nachádzame to stanovisko vyjadrené v psychológii, pracujúcej na základe dialekticko-materialistickej orientácie. »Osobnosťou rozumíme konkrétne živého človeka, *spoločenského človeka*, tvorcu ľudskej histórie, ktorého podstatu Marx definuje ako súhrn spoločenských vzťahov,« hovorí Kornilov.¹ V tejto definícii musíme rozoznávať tri podstatné znaky osobnosti. Po prvé, osobnosť je konkrétnou danosťou, je znakom skutočného živého človeka ako jeho psychická tvárnosť. Po druhé, osobnosť je povahy vyslovene spoločenskej, sociálnej. To znamená, že osobnosť človeka nie je nejaká fikcia, nejaké zdanie, ani prejav nejakých inakších, mimoludských síl, ale je prejavom človeka žijúceho vo svojom sociálnom začlenení s druhými ľuďmi. V súčinnosti s nimi vzniká a vytvára sa a tak isto aj koná a tým sa uplatňuje v spoločenskom dení. Po tretie, osobnosť je závislá od konkrétnych, historických osudov svojej spoločnosti, tak ako sa ony utváraly na podklade skutočných životných podmienok, teda na podklade určitých výrobných pomerov a z nich vznikajúcich spoločenských vzťahov, a tak v konkrétnej spoločensko-historickej praxi ľudí.

Dnes už vďaka poznatkom, o ktoré obohatil vedu I. P. Pavlov, stávajú sa nám jasnými aj mechanizmy našej nervovej činnosti, na podklade ktorých dochádza ku vzniku takej komplikovanej psychickej danosti, akou je osobnosť, a ktoré umožňujú pochopiť ju aj v jej nesmiernej kvalitatívnej rozmanitosti. Na podklade základných mechanizmov činnosti nervového systému, na podklade nepodmienených a podmienených reflexov človek reaguje na podnety svojho životného okolia. Reagovaním vytvára si bezpočetné spoje medzi vonkajšími popudmi ako signálmi a medzi vlast-

nými spôsobmi konania. Uskutočňovanie reakcií mu umožňuje nielen jednorázové vyrovnanie sa s požiadavkami, ktoré naň kladú jeho životné podmienky, ale zároveň aj upravuje a formuje činnosti jeho nervového systému. K tomu pristupuje tá mimoriadna stránka vyššej nervovej činnosti človeka, že disponuje aj druhou signálnou sústavou. To znamená, že s pomocou reči a hlavne jej motorických popudov vytvárajú sa druho- radé spojenia medzi vonkajšími podnetmi a vlastnými reakciami a že takým spôsobom vypracúva si človek kvalitatívne nový a od ostatných živočíchov odlišný vzťah ku skutočnosti. Hlavnou jeho charakteristikou je, že človek na podklade činnosti druhej signálnej sústavy vypracúva podnety okolitého sveta v nových, vyšších podobách, teda vo všeobecninách a pojmových abstrakciách, ako aj to, že človek si svoje reakcie aj uvedomuje.

Z povedaného vyplývajú pre postavenie nášho problému závažné závery. Po prvé, osobnosť nám znamená celkom konkrétnu danosť v psychične človeka, ktorá vzniká, vyvinuje sa, formuje a udržuje v konkrétnych životných podmienkach a na podklade známych mechanizmov činnosti vyššieho nervového systému. Po druhé, osobnosť človeka má za podklad deje v druhej signálnej sústave, teda deje uvedomelé; nie je teda nejakou záhadou, ale takou psychickou danosťou, ktorú človek vedome v sebe zažíva. Po tretie, osobnosť je vo svojom vzniku závislá a vo svojich kvalitách určená konkrétnymi životnými podmienkami, ktorých odrazom je. Medzi nimi význačné miesto majú spoločenské podmienky, teda vzťahy medzi ľuďmi, ako sa vytvárajú na podklade výrobných podmienok, panujúcich v určitom čase v danej spoločnosti.

Tieto konštatovania nás ďalej oprávňujú k záveru, že aj osobnosť ľudská, ako psychično vôbec, je skutočnou danosťou, je existujúcim javom v určitých konkrétnych a známych podmienkach. Ako taký je a musí byť prístupný aj nášmu skúmaniu. Prístupný musí byť však nielen ku skúmaniu špekulatívnemu, ako je to práve v idealistickej psychológii dosiaľ veľmi obvyklé, ale aj ku skúmaniu empirickému a experimentálnemu. Práve adekvátne chápanie osobnosti na podklade prírodovedeckého vysvetlenia nám dáva možnosti k tomu, aby sme podrobili všetky prejavy osobnosti prenikavému bádaniu a aby sme tak osvetlili jej jednotlivé stránky a vlastnosti a aby sme sa pokúsili odhaliť aj zákonitosti, ktoré v nej panujú.

Keď teda osobnosť a jej znaky nie sú fikciou, ale reálnou danosťou, musí sa tá danosť nejakou v praktickom živote aj prejavovať; musí sa teda dotýkať svojou existenciou aj druhých ľudí, musí nejakou na nich pôsobiť, musí byť pre nich podnetom a tak vyvolávať v nich určité reakcie. Máme a musíme sa pýtať, či skutočne osobnosť, resp. jej jednotlivé znaky a kvality účinkujú na druhých ľudí nejakým vedecky zachytiteľným a overiteľným spôsobom, či vyvolávajú v psychične druhých ľudí nejaké účinky a aké.

Márne by totižto boli naše poučky a tvrdenia o tom, že osobnosť je sociálnou danosťou, keby sme nevedeli nejakou zachytiť aj jej konkrétne účinky. No ďalej aj z praktického stanoviska je veľmi závažné poznať, či, ako a čím osobnosť človeka naráža na osobnosť druhých ľudí, ak chceme získať poznatky, ktoré by nás opravňovali k plánovitým zásahom aj v oblasti vývinu a výchovy osobnosti a v oblasti riadenia vzájomných vzťahov medzi ľuďmi.

Vychádzajúc z týchto predpokladov, urobili sme pokus, ktorého cieľom bolo vypátrať, či a ako sa odrážajú vo vedomí človeka kvality a vlastnosti osobnosti ľudí z jeho životného okruhu. Pokus sme realizovali tak, že sme po patričnom poučení predložili pokusným osobám otázky o tom, čo považujú na osobách zo svojej blízkosti za príjemné, sympatické a milé, a čo za neprijemné, nemilé, ba i protivné.

Najprv boli otázky, ktoré sa týkali osôb z rodinného prostredia:

Čo sa vám páči, čo vám je sympatické na vašom otcovi? (Vymenujte niekoľko znakov, a ak treba, opíšte aj podrobnejšie.)²

Čo sa vám nepáči, čo vám je nesympatické u vášho otca?

Tak isto bola formulovaná ďalšia dvojica otázok týkajúcich sa matky a ešte ďalšia, týkajúca sa súrodencov.

Druhý oddiel týkal sa hodnotenia osobností z okruhu priateľov a známych, pričom sme odlišili priateľov a známych mužského a ženského rodu. Príslušné otázky zneli:

Čo vám je sympatické a čo sa vám páči u vašich známych a priateľov mužského rodu?

Čo vám je na nich nemilé a protivné?

Čo vám je sympatické u vašich známych a priateľiek (ženského rodu)?

Čo vám je na nich nemilé a protivné?

Tretí oddiel zahrnoval hodnotenie osôb milovaných, teda osôb druhého pohlavia, ku ktorým máme citový vzťah ľúbostný, prípadne ku ktorým by sme taký vzťah mať mohli. Otázky zneli:

Čo sa vám páči a čo vám je sympatické na osobe druhého pohlavia, ktorú milujete alebo by ste mohli milovať?

Čo sa vám nepáči, čo vám je nemilé, prípadne i protivné na osobe druhého pohlavia, ktorú milujete, prípadne ktorú by ste mohli milovať?

Napokon do štvrtého oddielu sme zahrnuli osoby, s ktorými prichádzame v praktickom živote do bežného, služobného alebo úradného styku. Týkali sa ho tieto otázky:

Na úradných osobách, s ktorými sa stýkate v služobnom alebo úradnom styku (predstavený, podriadený, spolupracovník, obchodník, úradník a pod.), čo sa vám páči a čo vám je na nich sympatické?

Čo vám je na nich nesympatické, nemilé, resp. protivné?

Odpovede na uvedené otázky sme žiadali slobodne, časove neobmedzene a anonymne. Nakoľko celý výskum mal predbežne len orientačný ráz, nepreviedli sme ho v masových rozmeroch. Pracovali sme len s takými osobami, o ktorých sme mohli predpokladať, že v porozumení pre náš výskum budú ochotné zúčastniť sa na ňom dobrovoľne, s náležitou vážnosťou a úprimnosťou. Takými boli naši poslucháči psychologického seminára na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave a poslucháči Pedagogickej fakulty v činnnej službe, teda učitelia národných a stredných škôl.

Náš pokusný materiál sa skladá teda približne z dvoch tretín zo študen-

tov Filozofickej fakulty, najčastejšie vo veku 21—25 rokov, a z jednej tretiny zo starších učiteľov, najčastejšie vo veku 31—40 rokov. Muži v ňom sú zastúpení približne dvoma tretinami, ženy jednou. Materiál početne nie je veľký, presne 100 osôb, no aj ten počet vystačuje na preukázanie toho, či sú správne predpoklady, z ktorých sme pristúpili k nášmu výskumu.

Okrem toho náš materiál nie je ani reprezentatívny. Skladá sa zo samých príslušníkov tzv. vzdelaneckej vrstvy, a to smeru študentského a učiteľského. Spoločne pre všetky pokusné osoby je, že sú dospelé, teda zralé a vyspelé na to, aby sa o predložených otázkach mohli vyjadriť. Celkovo druh i počet účastníkov nášho výskumu nám prikazuje, aby sme boli opatrní pri generalizovaní jeho výsledkov a záverov.

Treba ešte pripomenúť, že výskum sme previedli v školskom roku 1947—1948, teda práve na prelome nášho spoločenského zriadenia do jeho ľudovodemokratickej formy. Preto aj jeho výsledky odrážajú na sebe uspošobenie a postoje ľudí z tých čias a teda viac sa u nich stretávame ešte so zvyškami buržoázno-liberalistického spoločenského nazierania, kým mohutný proces socialistickej prestavby spoločnosti na nich nie je ešte badaateľný alebo len v nepatrných náznakoch.

Ako vidieť, ide v našom pokuse, aspoň po formálnej stránke, o to, čo sa zvykne nazývať dotazníkovou metódou. No zjavné je, že tu neide o jej zmechanizované formy, aké sa s obľubou používajú v americkej psychológii, ale skôr o formu slobodného dotazníka. Jeho podstatu tvorí to, že si pokusná osoba zprítomní určitého človeka, ktorého žiada otázka (napr. otca, matku, priateľa a pod.), rozoberá v sebe svoj vzťah k nemu a vyhľadáva v ňom tie momenty, ktoré zo svojho osobného stanoviska vzhľadom k nemu hodnotí kladne alebo záporne. Teda neide tu o jednostranné rozoberanie vlastných vnútorných dejov len akosi na podklade introspekcie. V popredí celého úkonu je vlastne slovná reakcia na podnet vyvolaný v pamäti, reprezentovaný patričnou osobou a jej vlastnosťami. Navodená reakcia má zaiste aj deje z prvej signálnej sústavy, a síce v tom smysle, že ľudia v našom prostredí tvoria súčiastku okolia, reagujeme teda na nich ako na všetko, čo je okolo nás, tým spôsobom, že za pomoci analyzátorov priraďujeme ich ako signály k našim podmieneným reakciám, ktorými upravujeme svoje konanie vzhľadom na vonkajšok.

Keby naše reakcie na ľudí sa zakladali len na činnosti prvej signálnej sústavy, neboli by sme oprávnení použiť opísanej metódy pre objasnenie nadhodených otázok. Namiesto toho museli by sme sa sústrediť na pozorovanie reakcií pokusných osôb na ľudí z ich okolia alebo prípadne mohli by sme usporiadať aj experiment za týmto cieľom. No v našej reakcii na ľudí, podobne ako na ostatné okolie, prebieha aj ďalší proces v nervovej sústave, že sa totižto vytvárajú signály signálov, že sa celý proces dostáva do druhej signálnej sústavy a teda že sa formuje do rečovej podoby a že sa uvedomuje. Uskutočňuje sa tu teda podľa A. G. Ivanova-Smolenského druhá forma rozvíjania druhej signálnej sústavy, a to »bezprostredný podnet a slovná reakcia naň.«³ Našou metódou zachycujeme teda slovné reakcie pokusných osôb na druhých ľudí. Sú to reakcie uvedomené, a to jednak na tom podklade, že sa zakladajú na činnosti druhej signálnej sústavy, jednak tým, že ich uskutočnenie predpokladá procesy súdenia, pretože pokusné osoby majú uviesť o druhých ľuďoch len to, k čomu samé zaujímajú svoje kladné alebo záporne hodnotiace stanovisko.

Hoci naša metóda má naoko podobu dotazníka, predsa svojou podstatou je vlastne experimentom. Rozdiel je len v tom, že nezachycuje slovné reakcie na druhých ľudí priamo, ale len na ľudí v predstave, resp. v pamäti vyvolaných. No vôbec tu nejde o metódu subjektívnu, o introspekciu vo vlastnom smysle, pretože subjektívny náhľad pokusných osôb na druhých ľudí alebo dokonca na nadhodené otázky vôbec nezachycujeme, ale jedine ich slovnú reakciu na nich, ktorá je svojou povahou psychickým javom v pravom slova smysle. Teplov to vyjadruje takto: »Psychická činnosť vždy dostáva svoj objektívny výraz v tých alebo iných dejoch, pohyboch, rečových reakciách, v zmene činnosti vnútorných orgánov atď'. No prirodzene, najväčším pre psychológiu javí sa výraz psychických procesov vo vonkajšej činnosti človeka, v jeho úkonoch, slovách, v jeho konaní.«⁴ Keď teda naša metóda zachycuje reakciu pokusných osôb vo forme rečovej, dostávame fakticky hodnotné zachytenie ich duševných dejov, čo nám umožňuje — nie bezprostredne, ako sa to domnieva subjektívna metóda, ale sprostredkované, teda prostredníctvom slovného výrazu — osvetliť si závažné procesy, odohrávajúce sa v pokusných osobách v spojitosti s reagovaním na druhých ľudí v podmienkach, ktoré prináša naša výskumná situácia.

Upozorňujeme, že materiálom pre naše spracovanie sú jedine slovné reakcie našich pokusných osôb na druhých ľudí z ich spoločenského okruhu. Ináč povedané, neskúmame, aký je otec, matka, priateľ atď. sám o sebe, ale jedine, aká je slovné vyjadrená reakcia pokusnej osoby na nich. Že tá reakcia ako každý psychický odraz hovorí niečo aj o objektívnom usporobení skutočnosti, je samozrejmé. No napriek tomu principiálne sa tu zameriavame len na to, ako na tieto skutočnosti reagujú naše pokusné osoby, a nie na to, akými asi objektívne sú ľudia, ktorí sú podnetmi daných reakcií.

Takto chápaná naša metóda poskytuje rozsiahly a vážny materiál k tomu, aby sme si mohli osvetliť už nadhodené problémy, a najmä k tomu, aby sme mohli poukázať na to, ako vyzerá osobnosť človeka a jej vlastnosti vo vedomých reakciách druhých ľudí.

2. Častosť kladných a záporných reakcií na osobné vlastnosti.

Prvá otázka, ktorú chceme osvetliť z nášho výskumného materiálu, týka sa početnosti udaných vlastností o druhých ľuďoch. Tým mienime objasniť ten psychologicky i prakticky závažný fakt, či a v akej miere sa osobnosť druhého človeka a jej vlastnosti stávajú podnetom pre naše kladné alebo záporné reakcie a teda nakoľko sú prístupné nášmu hodnoteniu.

Otázka má totižto priamy vzťah k ústrednému problému našej štúdie. Ak ľudská osobnosť i so svojimi vlastnosťami je skutočne sociálnou danosťou a odrazom sociálneho bytia, musíme očakávať, že niet v nej nič takého, čím by sa či už priamo alebo aspoň okľukou nedotýkala aj druhých ľudí vo svojom okolí. Keď je tomu tak, musí všetko, čo v nej je, podnecovať druhých ľudí či už ku kladným alebo záporným reakciám a tak vstupovať do ich zážitkových obsahov a do ich vedomia. V dôsledku toho, ak sa hociktorý normálny človek ocitne v situácii — a v takej je vo svojom

denom živote na každom kroku —, v ktorej sa vedome zaoberá s osobnosťou človeka seba blízkeho, musí mať dosť toho, čo o danej osobe vie povedať, čo ohodnotiť kladne alebo záporne. Tak je tomu v praktickom živote a tak to oprávnené očakávame aj v našej experimentálnej situácii.

Teda konkrétne otázka znie, či a ako často osobnosť druhých ľudí je podnetom pre vedomé slovné reakcie našich pokusných osôb v situácii pokusom navodenej. Objasniť si ju z výsledkov nášho výskumu môžeme ponajprv tak, že si všimneme, koľko vlastností a znakov o osobnostiach druhých ľudí vedia naše pokusné osoby uviesť pri ich kladnom a zápornom hodnotení. Za tým cieľom spočítali sme jednoducho, koľko znakov a vlastností uvádza našich 100 pokusných osôb o tých ľuďoch, na ktorých sme sa ich pýtali. Výsledky spočítania sú takéto:

Sumárny počet udaných vlastností osobnosti

Kladných	2224	58,6%	Priemerne, na jednu osobu	22,24	Priemerne na 1 pok. osobu a situáciu	3,17
Záporných	1572	41,4%	„	15,72	„	2,25
Spolu	3796	100 %	„	37,96	„	5,45

Z tabuľky vidieť, že spolu sa v elaborátoch našich 100 pokusných osôb objavilo 3796 údajov. Pritom kladných je značne (skoro o polovicu) viac ako záporných. Jedna pokusná osoba udáva priemerne o všetkých ľuďoch spolu až 38 vlastností, o každom človekovi zo siedmich rozličných situácií (otec, matka, súrodenci, priatelia, priateľky, osoby milované a úradné) priemerne 5—6 vlastností.

Uvedené číslce nás zaiste až prekvapujú svojou veľkosťou. Ukazujú, že aj v našej pokusnej situácii, ktorá proti skutočnému životu je predsa len akosi vyumelkovaná a trvá koniec koncov len asi pol, až jednu hodinu, vedia naše pokusné osoby bez ťažkostí udať okolo 40 vlastností o ľuďoch zo svojej spoločenskej blízkosti, ktoré sú predmetom ich vedomej reakcie na nich. Skutočne ani nemôže tu byť iného záveru, ako je ten, že *osobnosti druhých ľudí a ich vlastnosti nezostávajú pred nami ukryté, ale tvoria veľmi bežne podnety pre naše reakcie*, pohotove si ich teda všimame a ich zo svojho stanoviska aj hodnotíme.

Z pohotovosti, s akou vedome reagujeme na osobné vlastnosti druhých ľudí, jasne plynie, že bežne a často je naše psychično priamo v kontakte s druhými ľuďmi natoľko, že oni doslovne vstupujú do nášho psychična, vyvolávajú v ňom uvedomelé reakcie a tým tvoria doslovne obsahovú náplň nášho vedomia. Teda nielen že druhí ľudia tvoria časté podnety pre naše reakcie a nezostávajú pred nami skrytými, ale ani my sami nie sme uzavretí pred druhými ľuďmi, pretože bežne vstupujú do nášho vedomia, a to s veľmi mnohými svojimi znakmi.

Výsledky nášho výskumu už aj tu jasne ukazujú, že psychologická izolovanosť človeka od druhých ľudí neexistuje a môže byť naozaj len prázdnu fikciou. Pravý opak je pravda: každý človek vo svojom psychickom zažívaní je až obdivuhodne bohatými nitkami pútaný na druhých ľuďmi, reaguje bohato na rozličné stránky ich psychična, vstupujú tak do obsahu jeho vedomia a v dôsledku toho ho duševne formujú.

3. Reakcie na osobné vlastnosti podľa spoločenskej situácie.

Pri usporiadaní nášho pokusu mali sme na mysli, aby sme ho čo najviac pozbavili abstraktnosti. Reakcie na vlastnosti osobnosti druhých ľudí sme chceli vyvolať celkom reálne. Preto sme pokusné osoby privádzali do situácie, v ktorej mali ohodnotiť skutočné osobnosti zo svojho životného prostredia. Ako sme už uviedli, žiadali sme reakcie pokusných osôb na ľudí zo siedmich rozličných životných situácií: na otca, matku, súrodencov, priateľov, priateľky, osoby milované a úradné. Predpokladali sme totižto, že vzhľadom na tieto rozličné spoločenské situácie, v ktorých pokusná osoba je s ľuďmi svojho okolia v rozličných vzťahoch, budú aj jej slovné reakcie na nich odlišné.

Uvedený predpoklad si overujeme tak, že spočítame ponajprv, či a aké rozdiely sa ukazujú v početnosti uvádzaných znakov osobnosti vzhľadom na ľudí z rozličných životných situácií. Výsledky toho prináša pripojená tabuľka.

Počet udaných vlastností osobnosti podľa spoločenskej situácie

	Kladné	Záporné	Spolu
Otec	201	123	324
Matka	272	134	406
Súrodenci	291	188	479
Priateľky	500	290	590
Priatelia	321	280	601
Úradné osoby	291	313	604
Milované osoby	548	244	792
Spolu	2224	1572	3796

Pohľad na tabuľku ukazuje, že počet udaných vlastností osobnosti vzhľadom na to, v akom sociálnom vzťahu je pokusná osoba k posudzovateľnému človeku, je značne rozdielny. Rozdiel medzi najmenšími a najpočetnejšími údajmi je 1 ku 2,44, teda bezmála dva a polkrát väčší. Keď sledujeme stĺpec »spolu«, vidíme, že s najmenším počtom údajov sú zastúpení práve najbližší rodinní príslušníci: otec, matka a súrodenci. Zreteľne viac údajov sa sústreďuje okolo osôb známych, spriatelených a úradných. Napokon osobitnú a proti ostatným situáciám zreteľne sa odlišujúcu kategóriu tvoria osoby milované, ktoré strhujú na seba najviac údajov.

Pokúsme sa z týchto výsledkov vyčítať, čo znamenajú a teda aké faktory tu asi môžu byť v hre, ktoré spôsobujú tak značné rozdiely medzi nimi. Časová a priestorová blízkosť v obcovaní s ľuďmi ukazuje sa tu ako dosť neistá. Rodinní príslušníci, s ktorými máme najčastejšie a najužšie styky, vykazujú najmenej znakov. Psychologické vysvetlenie toho treba vidieť najskôr v okolnosti, že s tými sme duševne natoľko spiatí a vyrovnaní, že normálne ani nie sú nám zvláštnym problémom a preto len pomerne zriedkavejšie sú so svojimi osobnými kvalitami podnetmi našim vedomým reakciám. Priatelia a priateľky, resp. známi a známe, ako aj úradné osoby sú rozhodne od nás vo väčšom spoločenskom odstupe, preto strhujú

na seba viac údajov. No toto pravidlo sa porušuje pri milovaných osobách, s ktorými sme obyčajne i v bližšom i častejšom styku, a predsa vykazujú najväčšiu priťažlivosť pre naše vedomé reakcie.

Iný, a to pravdepodobnejší faktor tu môže byť to, čo by sme mohli nazvať osobnou významnosťou druhej osoby pre nás, resp. našou osobnou zainteresovanosťou na druhej osobe. Tá je rozhodne najväčšia vzhľadom k osobám, ktoré milujeme, resp. ku ktorým si vytvárame erotický vzťah. Na druhom mieste sa osobná zainteresovanosť obracia na osoby úradné a známe. Sú to ľudia, s ktorými prichádzame do spoločenského styku pri svojom zamestnaní, pri plnení úloh každodenného občianskeho života, s ktorými navádzujeme známosť a priateľský i súdružský pomer. Prirodzene, tí sa stávajú veľmi často podnetmi našich reakcií. Napokon na poslednom mieste sú to rodinní príslušníci. Vzhľadom k nim je naša osobná zainteresovanosť najmenšia, keďže sme s nimi akoby srasení a tak len menej sú pre nás problémom.

To sa nám potvrdzuje, aj keď sledujeme počet vlastností, ktoré sa vyskytujú v kladných a záporných reakciách. Pri kladných sa veľmi ostro od všetkých ostatných odlišuje hlavne kategória milovaných osôb, ktorá je najväčšia. Záporné však poskytujú iný obraz. Pri spriateľených a úradných osobách, ku ktorým sa dosť blízko radia aj osoby milované, je osobná zainteresovanosť najväčšia, ako na to poukazuje značne vyšší počet negatívne hodnotených znakov. Oveľa nižšie sú negatívne údaje k rodinným príslušníkom, najmä k rodičom. K tým sa dosť ťažko vyhľadávajú práve negatívne znaky, pretože vzťah k nim je nám natoľko samozrejmy, že sa nestavia pred naše reakcie ako problém, s ktorým sa treba súrne vyrovať.

Záver z povedaného plyní ten, že nie všetci ľudia v rovnakej miere sú podnetmi pre naše vedomé reakcie. Závisí to na tom, akú úlohu zastáva druhá osoba v našom životnom deni, alebo na tom, aká je naša osobná zainteresovanosť na druhom človeku; tá je daná tým, nakoľko je druhá osoba problémom v našom praktickom živote, s ktorým sa musíme psychicky vyrovať. Najmocnejšie sa osobná zainteresovanosť ukazuje vzhľadom k osobám, s ktorými si vytvárame erotické vzťahy. Mocná je tiež k osobám cudzím, s ktorými prichádzame do pracovného alebo služobného styku alebo s ktorými vstupujeme do sväzkov známosti a priateľstva. Najmenšia je k osobám, s ktorými sme v úzkom rodinnom a príbuzenskom pomere.

Tieto zistenia sú psychologicky dobre pochopiteľné. Ukazujú, že ľudia z nášho životného prostredia sú podnetmi pre naše vedomé reakcie vtedy, keď sú nám životným problémom, teda keď porušujú svojou prítomnosťou našu životnú rovnováhu a keď sa teda musíme s nimi vyrovať. Za ináč normálnych okolností zaiste najmenej takými sú naši rodičia a súrodenci, s ktorými sme zväčša vo vyrovnanom pomere už aj vďaka častosti a blízkosti nášho styku s nimi. Vážnejšia je situácia vzhľadom k ľuďom »cudzím«, s ktorými si vytvárame pracovné, občianske a spoločenské styky. Tí sú nám veľmi často problémom, častejšie na nich narážame ako na podnety, na ktoré reagujeme kladne i záporne a s ktorými sa tak v sebe vyrovnávame. No najvážnejším problémom sú nám »cudzíe« osoby, s ktorými navádzujeme erotický vzťah. Tie vzbudzujú naše reakcie najviac, pretože tu je naozaj mnoho toho, s čím sa vzhľadom k nim musíme v sebe

vyrovnať, keď má dôjsť k tak úzkemu a intimnému sociálnemu sväzku, ako je trvalé súžitie muža a ženy v manželstve.

Tak výsledky nášho pokusu nám významným spôsobom osvetľujú, na akom podklade sa vytvárajú vzťahy k druhým osobám a aké momenty pri tom hrajú svoju úlohu.

4. Porovnanie kladných a záporných reakcií na osobnosť druhých ľudí.

Z číselných údajov vyššie uvedených sa ukazuje, že naše pokusné osoby všeobecne vykazujú vo svojich reakciách na druhých ľudí viac kladných ako záporných údajov. Kladných vlastností pripadá na jednu osobu 22,24, kým záporných len 16,72.

Proti tomuto všeobecnému zisteniu je na mieste pýtať sa, či sa tento pomer kladne a záporne hodnotených vlastností udržiava rovnako vzhľadom ku všetkým ľuďom, na ktorých reagujeme, alebo či je odlišný podľa toho, v akom vzťahu sme s nimi.

Nadhodenú otázku si môžeme osvetliť tak, že porovnáme číselný pomer kladných a záporných znakov, ako sa vyskytli u našich pokusných osôb k ľuďom z rozličných spoločenských situácií. Konkrétne urobili sme to tak, že sme počet záporných údajov v každej sociálnej situácii delili počtom kladných. Z toho sme dostali výsledky, ktoré uvádzame od najnižšieho po najvyššie:

Milované osoby	0,48
Matka	0,49
Otec	0,61
Súrodenci	0,65
Priatelia	0,87
Priateľky	0,97
Úradné osoby	1,08
Spolu	0,77

Z výsledkov vidíme, že je značný rozdiel v pomere kladných a záporných vlastností, teda v akejsi objektivnosti hodnotenia osobnosti druhých ľudí, a to podľa toho, v akých vzťahoch sme k osobe, na ktorú reagujeme. Kým pomer všetkých záporných a kladných reakcií je 0,71, teda kým na 100 kladne hodnotených vlastností pripadá 71 záporných všeobecne, v jednotlivých spoločenských situáciách sú od toho celkového priemeru značné rozdiely.

Poukazujú na to, že sa nám v celom materiáli vytvárajú dve od seba zreteľne odlišné skupiny. Do prvej patria osoby milované a príbuzné, na ktorých reakcie sú u našich pokusných osôb najneobjektívnejšie. Tu totižto kladné vlastnosti veľmi mocne prevyšujú záporné. Najokatejšie je to pri reakciách na kvality osôb milovaných a matky, u ktorých na 100 kladných pripadá len 48—49 záporných vlastností. O niečo horšie, no ešte vždy vo veľmi priaznivom svetle, sú v tomto ohľade otec a súrodenci.

Druhú skupinu tvoria priatelia, priateľky a úradné osoby. Pri nich je charakteristické, že sa kladné a záporné vlastnosti svojou početnosťou približne vyrovnávajú, teda že pokusné osoby sú v reakciách na týchto

Ľuďi pomerne veľmi objektívne. U priateľov na 100 kladných vlastností pripadá 87 záporných, u priateľiek 97 a u úradných osôb dokonca až 108.

Aj tieto výsledky sú významné pre posúdenie vedomých reakcií človeka na druhých ľudí. Dobre sa v nich ukazuje, že neprebiehajú ako nejaký mechanický proces, ale že pri tom záleží na mnohých, v skutočnom živote daných faktoch. Záleží najmä na tom, v akom spoločenskom vzťahu sme k osobe, na ktorú reagujeme. Ak je ten vzťah podfarbený aj citove, ak sme na druhej osobe zainteresovaní aj erotickými a pohlavnými citmi, alebo ak sme s ňou sviazaní intímnymi sväzkami príbuzenskými, objavuje sa zreteľne v reakciách na ňu tendencia k akémusi »sociálnemu optimizmu«, teda k tomu, že si na takých osobách všímame a uvedomujeme vo veľkej prevahe práve ich dobré, kladné črty a vlastnosti. V spoločenských situáciách, v ktorých nedominuje táto citová viazanosť, stávame sa v reaganí na ľudí oveľa objektívnejší. Vedome reagujeme tak na ich kladné ako aj na ich záporné vlastnosti, ba v niektorých situáciách máme takmer sklon byť pri tom až príliš prísni.

Z toho vidieť, aké by bolo mylné, keby sme reakcie na druhých ľudí chápali zjednodušene alebo mechanisticky. Z výsledkov nášho pokusu jednoznačne vyplýva, že ľudia v našom životnom prostredí skutočne znamenajú pre nás veľmi bohatý podnetový materiál. Aj v pomerne vyumelkovanvej situácii, akú navodzuje náš pokus, vieme veľmi pohotovo a bohato v uvedomelých reakciách rečovo uviesť o druhých ľuďoch veľmi mnoho. No predsa nie o hociktorom človeku rovnako mnoho. Záleží na tom, v akom osobnom pomere sme k druhému človeku, či nám je bežný styk s ním, či sme k nemu pútaní sväzkami rodinnými, alebo či nám je problémom či už ako osoba, ktorú milujeme, s ktorou sa priateľíme a spoločensky stýkame, alebo ako osoba, s ktorou spolu plníme svoje životné povolanie a s ktorou sa stýkame pri bežných úkonoch praktického života. Tieto momenty určujú reakcie na druhých ľudí nielen akosi v kvantitatívnom smysle, ale zreteľne aj v kvalitatívnom smere. K ľuďom, na ktorých sme zainteresovaní citovou viazanosťou, máme častejšie kladné postoje, častejšie reagujeme vedome na ich dobré stránky, kým pri reakciách na ľudí, ku ktorým máme citový odstup, sme akoby objektívnejší, nakoľko vstupujú do nášho vedomia nielen svojimi kladnými, ale tak isto aj svojimi zápornými osobnými vlastnosťami.

Nápadné je, že pri reakciách na ľudí, s ktorými prichádzame len do tzv. úradného alebo služobného styku, s ktorými nás obyčajne nič iného nespája, len záujem na vykonaní určitého pracovného úkonu, ukazuje sa tendencia až skoro opačná; viac si na nich uvedomujeme ich záporné ako ich kladné vlastnosti. Je to zistenie pozoruhodné a vrhá výstižné svetlo na časy, v ktorých sa výskum konal. Roku 1947 vládla u našich ľudí — aspoň u tej vrstvy, z ktorej pochádzajú naše pokusné osoby — ešte celkom mentalita triedne buržoázných spoločenských vzťahov. Jej charakteristikou, ako na to poukazujú Marx a Engels, je, že práca, ktorá je prostriedkom vykorisťovania jedných druhými, nie je a ani nemôže byť pútom, ktoré ľudí spája, ale stáva sa prostriedkom boja jedných proti druhým. Veď v týchto pomeroch zostáva medzi ľuďmi len jediný sväzok, a to bezcitné »zaplať hotovými«. ⁵ Odrazy toho sa vtierajú do psychična všetkých ľudí, i tzv. inteligencie. Preto nedivme sa našim výsledkom, keď sa v nich ukazuje, že práve v pracovných, služobných alebo v úradných vzťahoch

k ľuďom sme namierení na nich skoro až negatívne, keď v nich vidíme hlavne ich nedobré stránky, pretože v triednej spoločnosti, ktorú naše výsledky odrážajú, skutočne tak tomu je. Vidíme teda aj tu, aký významný cieľ sleduje zrušenie tried a výstavba beztriednej, socialistickej spoločnosti, keď prácu neponecháva ako prostriedok boja jedných proti druhým, ale keď z nej robí prostriedok, ktorý ľuďí navzájom spája, keď ju povyšuje na »vec cti, na vec slávy, na vec statočnosti a hrdinstva«, ako to vyjadril J. V. Stalin.⁶

5. Hodnotené vlastnosti osobnosti čo do obsahu.

Výsledky nášho pokusu už doteraz potvrdily presvedčivo a jednoznačne základný poznatok pokrokovej psychológie, že osobnosť je sociálnou dnosťou. Skutočne až prekvapujúcim spôsobom sa ukazuje, že osobnosť druhých ľudí, s ktorými sme v styku, sa nás dotýka, znamená pre nás množstvo podnetov, na ktoré pohotove reagujeme, a to nielen akosi živelné, ale s plným vedomím, teda prostredníctvom druhej signálnej sústavy, ako sa to najlepšie ukazuje z množstva slovných údajov, ktoré sa objavujú v reakciách pokusných osôb na druhých ľuďoch.

No toto je dosiaľ len jedna stránka veci. Druhá, ešte závažnejšia, týka sa obsahu vyjadrených a ohodnotených vlastností. Neide totižto len o konštatovanie, že človek vo svojej životnej praxi často vedome reaguje na vlastnosti druhých ľudí, ale ide aj o to, čo človek na druhých osobnostiach vie postihnúť, čo vie na nich zo svojho osobného stanoviska ohodnotiť ako kladné a čo ako záporné. Sú predmetom našej vedomej reakcie na druhých ľudí len bežné, nejaké ich »povrchové« a pre ich osobnostné kvality nepodstatné znaky? Alebo v reakciách na druhých ľudí zažívame aj také ich vlastnosti, ktoré sú priamo vyjadrovaťelmi ich vnútornej kvality a ktoré reprezentujú ich intímne, vnútorné jadro, ich skutočnú podstatu?

Sú to otázky veľmi dôležité tak z teoreticko-psychologického, ako i z praktického stanoviska. Zo stanoviska správneho chápania osobnosti človeka a jeho psychična vôbec je veľmi významné vedieť, či človek so svojou osobnostnou štruktúrou je pútaný ku svojmu sociálnemu okoliu akosi len povrchovo, formálne, vonkajškovo, alebo či u neho môžeme zistiť zážitkový vzťah k druhým ľuďom až do jeho najvnútornejších duševných zákutí. Keď si toto chceme osvetliť, nestačí len kvantitatívne zistiť, či druhý človek je a ako často predmetom nášho duševného zažívania, ale musíme si dať prácu s tým, aby sme až do podrobností poznali, čo konkrétne na druhom človeku tvorí obsah našich reakcií a nášho vedomia.

Otázky sa dotýkajú psychológie osobnosti ešte aj v inom smere. Schematická a formalistická psychológia osobnosti dala si až dodnes veľa práce s tým, aby zistila, čo všetko sa nachádza v štruktúre osobnosti, ako je to usporiadané a v akom je to vzájomnom pomere. Prirodzene, postupovalo sa obyčajne čisto špekulatívnou cestou. Tak podľa vedomostí o jednotlivých duševných funkciách, o temperamentoch, o hnacích alebo pudových silách a pod. zostrojil sa systém, v ktorom sa niektoré znaky osobnosti pokladali akoby za nosníky, iné za výplň, rozličným spôsobom sa potom skonštruovali triedy osobností, typy charakterov, temperamentov atď.

Obyčajne sa však pritom práve zabúdalo na empirické podloženie takto vykonštruovaných systémov. Dokonca, ak aj boli nejaké empirické faktá, boli to veľmi často pozorovania na výnimočných, mimoriadnych, neraz aj na vyslovene chorých a abnormálnych ľuďoch. Sme si vedomí toho, že práve analýzou obsahovej náplne vlastností, ktoré sa vyskytujú vo vedomých reakciách na druhých ľudí, získaváme vážny materiál pre štúdium osobnosti a že tak prinášame aj závažný príspevok do konkrétnej psychológie osobnosti, ktorá na podklade empirickým zisťuje, čo všetko v osobnosti človeka je, aby sme tak získali východisko pre ďalšie vedecké zovšeobecňovanie v tomto smere.

Napokon otázka má aj svoju praktickú stránku. Je viac-menej všeobecne uznávaný fakt, že človek k človeku nežije po duševnej stránke v izolovanosti, ale že ľudia navzájom na seba reagujú. Tým, čo v sebe majú, pôsobia jeden na druhého, zachycujú a zažívajú v sebe určité svoje stránky alebo vlastnosti. No predsa, kto vie udať aspoň približne presne a spoľahlivo, čo konkrétne na danom človekovi je predmetom nášho zažívania? Čoho si najviac na ňom všimame? Čo z neho na nás pôsobí kladne a čo vyvoláva v nás zápornú reakciu? A čím my sami vstupujeme do vedomia druhých ľudí, čím, ktorými svojimi znakmi a vlastnosťami sa u nich stretávame s odobrením, súhlasom a čím vzbudzujeme u nich k sebe negatívny postoj?

Vieme, že všetky tieto otázky sú v praktickom živote veľmi významné. Od toho, čo si o mne myslí môj príbuzný, môj spolurobotník, môj známy a vôbec hociktorý človek, s ktorým prichádzam do styku vo svojom dennom živote, závisí predsa to, ako sa ku mne chová, a závisí aj zdar mojich dôležitých životných podujatí, ktoré sa môžu uskutočňovať len v styku s druhými ľuďmi. Otázky sa teda dotýkajú doslovne obsahu našich reakcií na druhých ľudí, teda toho, čím a ako sme vo svojich zážitkoch na nich pútaní či už kladným alebo záporným spôsobom. A práve toto, teda konkrétny obsah našich reakcií na druhých ľudí, je prakticky tak významnou vecou, že jeho zisťovanie a vysvetľovanie jeho vzniku, priebehu a foriem musí byť prvoradou úlohou konkrétne chápanej psychológie osobnosti, ak má priniesť niečo užitočného aj praxi každodenného života. Ďaleko sme ešte od toho, aby sme takúto konkrétnu psychológiu osobnosti s presným zmapovaním jej obsahových a zážitkových črt postavili. No domnievame sa, že aj tento náš pokus poukazuje aspoň na jednu z možných ciest, po ktorej by sme sa mohli dostať k tomu cieľu.

Keď sa púšťame do obsahovej analýzy zachytených vlastností osobnosti v našom pokuse, nevystačujeme už len s jednoduchým ich spočítaním, ale narážame tu na problém triedenia alebo delenia vlastností osobnosti. Daná pokusná osoba napr. napíše ako príjemné alebo kladne hodnotené vlastnosti svojej milovanej osoby takto: porozumenie pre mňa, rozvážnosť, skromnosť, svedomitosť, vzdelanosť, veselá povaha, pracovitosť, záujem o divadlo, pekná postava, čistotnosť. Na prvý pohľad vidíme, že všetky tieto udané vlastnosti druhej osoby nemožno s psychologického stanoviska držať v jednom rade tak, ako byly napísané. Práve po obsahovej a vecnej stránke je medzi nimi značný rozdiel.

V údajoch našich 100 pokusných osôb sme napočítali 1204 rozličných údajov a pomenovaní, teda pomerne veľkú pestrosť rozličných stránok a vlastností osobnosti. Ak si chceme ujasniť, o aké údaje skutočne ide, malý

osob by sme mali z toho, keby sme ich zostavili jednoducho do slovníka. Musíme si dať prácu s tým, aby sme získali pohľad na to, o aký druh údajov a teda o aký druh vlastností osobnosti v nich ide. Keď sa k tomu chceme dostať, musíme sa slovom podujat' úlohy, roztriediť nejakým úspokojivým spôsobom udané vlastnosti čo do ich obsahu.

Roztriedenie duševných znakov a najmä vlastností a črt osobnosti je jednou z ústredných úloh, o vyriešenie ktorej sa už dlho usiluje psychologická veda. Pokusy sa dejú i cestou špekulatívnou, teda podľa racionálnych alebo i aprioristických kritérií, ale i cestou empirického výskumu. Nám však tu neide o teoretické vyriešenie danej úlohy, ale jedine o jej praktickú stránku, ako ona vyplýva z nášho pokusu, to znamená, získať prehľad po obsahu vlastností osobnosti, ktoré sa vyskytujú vo vedomých reakciách na druhých ľuďoch. Z tohto stanoviska treba posudzovať aj náš pokus o roztriedenie vlastností osobnosti, ktorý tu predkladáme.

Pri roztriedení vlastností, ktoré sa vyskytli v našom materiáli, vychádzali sme z rozlíšenia čiastok osobnosti na štvoro: záujmy, schopnosti a nadanie, temperament a charakter.⁷ Tak dostávame hneď štyri základné kategórie vlastností osobnosti. Ďalej vlastností charakteru sa vyskytlo v našom materiáli veľmi mnoho. Analyzovali sme ich teda podrobnejšie, a to podľa zásady vyslovenej Teplovom: »Charakter človeka je určovaný predovšetkým jeho v z ť a h o m k svetu, k druhým ľuďom, ku svojej práci a napokon k samému sebe.«⁸ Tak sa nám časť charakteru rozdelila na štyri kategórie, ktoré sme označili ako základné charakterové vlastnosti (vzťahy k sebe samému), sociálne postoje (vzťahy k druhým ľuďom), postoje k práci a postoje svetonázorové a mravné. Okrem týchto siedmich tried vyskytli sa v našom materiáli ešte ďalšie, z ktorých sme urobili ešte dve kategórie: vlastnosti chovania sa a vôbec zvyky; vlastnosti i znaky telesné. Takým spôsobom sme dostali v našom materiáli celkove deväť kategórií znakov a vlastností osobnosti, a to: 1. Sociálne postoje, 2. Základné charakterové vlastnosti, 3. Pracovné postoje, 4. Ideologické a mravné postoje, 5. Schopnosti a vedomosti, 6. Temperamentálne vlastnosti, 7. Záujmy a záľuby, 8. Vlastnosti chovania a zvyky, 9. Telesné vlastnosti.

Podrobnejšia náplň týchto kategórií sa nám ujasní na konkrétnych označeniach, ktoré v ďalšom uvádzame dosť bohato, i keď z dôvodov úspornosti nie kompletne.

Sledujme teraz, ako sa jednotlivé kategórie vlastností osobnosti objavujú vo výsledkoch skúmaných osôb. Celkový pohľad na početnosť jednotlivých kategórií podáva nasledujúca tabuľka, v ktorej sú spočítané kladné, záporné a úhrnné údaje v jednotlivých kategóriách i s percentuálnym zastúpením.

Keď sa zadívame na číselné zastúpenie jednotlivých kategórií vlastností, zisťujeme, že sú v tom medzi nimi značné rozdiely. Medzi najmenej a najviac zastúpenou kategóriou je rozdiel až 11násobný. To poukazuje jednoznačne na to, že všetky druhy vlastností iných ľudí neprichádzajú v rovnakej miere do úvahy pre naše vedomé reakcie na nich. Ináč povedané, osobnosť druhého človeka neodráža sa v mojom vedomí všetkými svojimi vlastnosťami a kvalitami rovnako: niektoré jej znaky a vlastnosti sú veľmi často podnetom, resp. signálom pre moju reakciu, niektoré zasa pomerne veľmi zriedkavo. Teda vo svojom vzťahu k druhým ľuďom som v nerovnakej miere pútaný k jednotlivým stránkám ich osobností: niektoré z nich

Katégorie vlastností	Kladné	%	Záporné	%	Spolu	%
1. Sociálne postoje	803	36,1	488	31,0	1291	34,0
2. Charakterové vlastnosti	477	21,4	457	29,1	934	24,6
3. Pracovné postoje	217	9,8	98	6,2	315	8,3
4. Svetonázor, a mravné postoje	97	4,4	83	5,3	180	4,7
5. Schopnosti a vedomosti	181	8,1	74	4,7	255	6,7
6. Temperamentálne vlastnosti	139	6,3	111	7,1	250	6,6
7. Záujmy a záľuby	92	4,1	17	1,1	109	2,9
8. Chovanie a zvyky	136	6,1	217	13,8	353	9,3
9. Telesné znaky	82	3,7	27	1,7	109	2,9
Spolu	2224	100	1572	100	3796	100

až veľmi mocne vytvárajú obsahovú náplň môjho vedomia, niektoré pomerne len veľmi slabo.

Sledujme však výsledky ďalej a pozorujme, ako často sú ktoré kategórie vlastností osobnosti druhých ľudí predmetom vedomej reakcie pokusných osôb. Na prvom mieste sú sociálne postoje, ktoré tvoria medzi všetkými až 34 %. Teda naša reakcia na druhých ľudí až v plnej jednej tretine má za podnet tie vlastnosti a znaky ich osobnosti, ktoré sú výrazom toho, ako sa v sebe vyrovnali s danosťou druhých ľudí a aké postoje a črty si v sebe vzhľadom k druhým ľuďom vytvorili.

Na druhom a ešte vždy výnimočne početnom mieste sú tzv. charakterové vlastnosti. Je ich až 24,6 %, čo znamená, že až v jednej štvrtine naše reakcie na druhých ľudí sú stimulované ich základnými charakterovými kvalitami, teda tými stránkami ich osobnosti, ktoré u nich vznikli a vyvinuli sa podľa toho, ako sa počas svojho životného denia vyrovnali sami so sebou a aké základné kvality si v tomto smere v sebe vytvorili.

Ku charakterovým vlastnostiam v širšom slova smysle patria aj pracovné a svetonázorové postoje, ktoré sú výsledkom toho, ako sa daná osobnosť vyrovnala v sebe s danosťou práce a s ideologickými i mravnými danosťami. Pracovné postoje sú ešte vždy čo do početnosti na dosť významnom mieste (8,3 %), kým svetonázorové a mravné postoje patria medzi slabšie zastúpené kategórie (4,7 %). Keď spočítame všetky štyri kategórie vlastností charakteru v širšom slova smysle, dostaneme až 71,6 %, čo považujeme za veľmi závažné zistenie pre psychológiu osobnosti. Poukazuje na to, že vo svojich vedomých reakciách na druhých ľudí neobraciame sa len na akési ich bezvýznamné, »povrchové«, ani len na ľahko postihnuteľné ich znaky a vlastnosti, ale hlavne a prevážne na to, čo tvorí ich vnútornú, intímnu kvalitu, na najskrytejšie, no pritom ich opravdivú hodnotu prezrádzajúce vlastnosti. Veď napr. chovanie, zvyky, temperamentálne vlastnosti a iste aj schopnosti a vedomosti, záujmy a záľuby druhej osoby sú nápadnejšie a nášmu pozorovaniu prístupnejšie, a predsa ani zďaleka nestimulujú našu vedomú reakciu tak často ako ich charakterové kvality, ktoré sa obyčajne považujú za hodne osobné, súkromné, skryté, ba až za nevyjadriteľné a nepostihnuteľné.

Uvedené zistenie svedčí neklamne o tom, že osobnosť človeka vzhľadom k druhým ľuďom svojho okolia nie je ani zďaleka nejakou »súkromnou« záležitosťou, ktorá by sa týkala len samého svojho nositeľa a do ktorej by druhých ľudí nebolo nič. Pravý opak je pravda. Všetkým, čo v nás je,

teda *všetkými svojimi, i najintímnejšími a najskrytejšími kvalitami pôsobíme na druhých ľudí*, ba práve týmto ešte viac a dôraznejšie ako ostatnými psychickými alebo i telesnými znakmi.

Teda aj tu sa nám naplno dokazuje pravdivosť základnej tézy pokrovej psychológie, že osobnosť je sociálnou danosťou. Skutočne niet v nej nič skrytého ani tajomného, čím by nepôsobila na druhých ľudí okolo seba, čím by nevstupovala do obsahov ich vedomého zažívania. No na druhej strane niet v nej ani nič takého, čo by sa neformovalo ako reakcia na osobnosti druhých ľudí, čo by nebolo odrazom a teda výsledkom toho faktu, že človek od narodenia až do smrti je v stálom zážitkovom vzťahu s druhými ľuďmi. Tí ako súčiastka jeho okolitých životných podmienok znamenajú preň veľké množstvo podnetov a signálov, na ktoré reaguje svojou vyššou nervovou činnosťou, takým spôsobom sa s nimi — ako so všetkými svojimi životne dôležitými podnetmi — v sebe vyrovnáva, čím vytvára v sebe určité, viac alebo menej presne vyformované a stále stereotypy, ktorých výsledkom sú jeho špeciálne postoje a v konečnom výsledku aj jeho špeciálne črty a vlastnosti, ktoré sa stávajú preň príznačnými kvalitatívnymi znakmi.

Ešte lepšie sa nám osvetlí nadhodená otázka, keď si všimneme podrobnejšie slovné znenie vlastností, ktoré sa vyskytli v slovných reakciách našich pokusných osôb na druhých ľudí. Ako sme už uviedli, narátali sme celkovo 1204 rozličných pomenovaní. Uvedieme si ich tedá v prehľade podľa jednotlivých kategórií, pričom mnoho synonym vynechávame.

1. Sociálne postoje osobnosti. Sú so svojím 34percentným podielom vôbec najčastejšou kategóriou v našom materiáli. Kladných je 36.1 %, záporných 31 %, takže na 100 kladných pripadá 60 záporných. Podľa toho sme vo svojich reakciách na druhých ľudí zamierení najmä na ich kladné spoločenské vlastnosti. Tie máme tendenciu vyzdvihovať, kým záporné dosť často prehliadame.

V ich slovníkovom bohatstve (337 pomenovaní) nachádzame jednak také, čo vyjadrujú hlavne citom podfarbené spoločenské postoje. Medzi kladnými sú to: láska (k rodine, manželke, k deťom), kamarátskosť, súdružskosť, kolegiálnosť, spoločnosť, družnosť, prítulnosť, svornosť atď. Medzi zápornými hlavne: prehnaná láska, maznanie, nedostatok lásky, nekamarátskosť, nedružnosť, ne kolegiálnosť, nesociálnosť a pod.

Do druhej skupiny sa nám zaradili ako veľmi početné vlastnosti, ktoré značia vyslovene altruistické postoje, resp. ich nedostatok. Na strane kladných sú to: štedrosť, žičlivosť, dobroprajnosť, veľkodušnosť, veľkomyselnosť, ochota pomáhať, obetavosť, starostlivosť apod. Medzi zápornými: vypočítavosť, využívanie druhých, zákernosť, zlomyseľnosť, pomstivosť, nežičlivosť, zloprajnosť, škodoradosť, závisť, prehnaná starostlivosť, nestarostlivosť atď. Aj tu majú vysokú prevahu kladné nad zápornými.

Tretie oddelenie v tejto kategórii možno charakterizovať tak, že v ňom zahrnuté pomenovania označujú blízkosť, porozumenie, uznanie a z toho plynúce postoje k druhým ľuďom. Ako kladné tu nachádzame: pochopenie, porozumenie iných, uznanlivosť, zhovievavosť, ľudskosť, spravodlivosť, rovnocennosť, nezaujatosť, nepanovačnosť. Ako záporné: bezohľadnosť, bezcitnosť, neúprosnosť, neporozumenie, predpojatosť, neústupnosť, nespravodlivosť, panovačnosť, agresivnosť, terorizovanie, nerešpektovanie iných, prisnosť v posudzovaní iných, podceňovanie, znevažovanie, opo-

vrhovanie, výsmech iných atď. Táto skupina vlastností sa ako jediná v tejto kategórii vyznačuje tým, že tu je menej kladných ako záporných (78 ku 128). Teda reagujeme aj na to, či k nám druhí ľudia prichádzajú s porozumením, shovievavo a spravodlivo, no sme mimoriadne citliví práve na ich opačné kvality tohto druhu, teda či na nás prichádzajú bezcitne, bezohľadne, neúprosne, nespravodlivo, panovačne, alebo i s podceňovaním a znevažovaním.

Ďalšie oddelenie zahrnuje len tie vlastnosti, ktoré vyjadrujú akoby intenzívnejší stupeň blízkosti a vzťahu druhého človeka k nám. Na strane kladných je to hlavne a často dôvernosť, úprimnosť, otvorenosť, priamosť, srdečnosť, prístupnosť, shovorčivosť, diskretnosť. Na strane záporných zasa neúprimnosť, nepriamosť, falošnosť, pretváрка, úlisnosť, záludnosť, prefikanosť, dotieravosť, podlízavosť, líškane sa, miešanie sa do súkromných vecí, nedôvera, nedôverčivosť, uzavretosť, neprístupnosť, prílišná otvorenosť.

Napokon urobili sme ešte jednu skupinu, do ktorej sme zaradili ináč veľmi početné pomenovania vlastností, ktoré sa prejavujú ako vedúce charakteristiky chovania k druhým ľuďom. Neide tu teda o spôsoby chovania a zvyky v užšom slova zmysle (ktorým sme vyhradili osobitnú kategóriu), ale len akoby o celkové smernice v ich chovaní k druhým ľuďom. Medzi kladne hodnotenými je to najmä: slušnosť, vľúdnosť, pozornosť, láskavosť, úslužnosť, ohľaduplnosť, zdržanlivosť, úctivosť, prirodzenosť, distingvovanosť, ústupčivosť a pod. Medzi záporne hodnotenými hlavne: nezdvorilosť, surovosť, hrubosť, nepozornosť, nevlúdnosť, neláskavosť, nedostatok jemnosti, prílišná jemnosť a pozornosť, prehnaná zdvorilosť, nešetrnosť, bezohľadnosť, neúslužnosť, vysmievačnosť, hašterivosť, svárivosť, osočovanie, žalovacosť, donášanie, prílišná úslužnosť, strojevnosť, suchosť, koketnosť, poniženosť.

Keď prehliadame slovníkové bohatstvo tejto najväčšej kategórie vlastností, objavujeme, že vystihuje dosť pestro a bohaté spoločenské postoje osobnosti, a to miestami až do obdivuhodných odtienkov. Pritom ako negatívne prichádzajú obyčajne opačné vlastnosti, no veľmi často aj nedostatkové alebo i vystupňované kladné vlastnosti. Celkom zriedkavý je prípad, že by sa tá istá vlastnosť objavovala aj medzi kladnými, aj medzi zápornými.

2. **Z á k l a d n é c h a r a k t e r o v é v l a s t n o s t i.** Sú tiež veľmi početné (24,6 %) a preto sme ich rozdelili na tri menšie skupiny. V prvej máme tie, čo vyjadrujú vzťah osoby k vlastnému ja, teda egoistické vlastnosti, ktoré sú výrazom toho, ako sa osoba vo svojom vedomí vyrovnala sama so sebou a aké jej osobné kvality sú výslednicou toho. Medzi kladnými nachádzame najmä: sebavedomie, samostatnosť, sebakritičnosť, hrdosť, ambicióznosť, nenamyslenosť, nepovýšenosť, nechvastavosť, ne-sebeckosť, nenašýľľavosť, skromnosť. Medzi zápornými máme veľmi bohatý a pestrý slovník egoistických vlastností: sebeckosť, egoizmu, prílišná hrdosť, sebazdôrazňovanie, sebacenenie, sebazbožňovanie, ješitnosť, namyslenosť, nadutosť, nafúkanosť, pýchu, povýšenosť, vypínavosť, vystatovanie sa, vychvaľovačnosť, zaslepenosť, neobjektívnosť, ctižiadosť, kariérizmus, šplhavosť, hlavatosť, tvrdohlavosť, zaťatosť, zanovitosť, umienenosť, urážlivosť, usmoklenosť, sebaopceňovanie, nedostatok sebadôvery a pod. Pozoruhodné sú vlastnosti tejto skupiny najmä tým, že záporných

je až trikrát viac ako kladných (244 ku 86). To znamená, že síce dosť pohotovo reagujeme na kladné stránky výstavby sebavedomia druhého človeka a kvitujeme mu ich, no sme mimoriadne citliví na to, keď jeho sebavedomie vykazuje premrštené črty, keď sa akosi nadnáša nad seba i nad druhých ľudí alebo i keď sa potlačuje. V značnej prevahe záporných nad kladnými podáva táto skupina v našom materiáli celkom výnimočné výsledky, ktoré si zasluhujú povšimnutie aj so zreteľom na ďalšie bádanie v tomto smere.

V druhej skupine tejto kategórie nachádzame zasa vlastnosti, ktoré ukazujú na dôraznosť, vyváženosť a vytrvalosť charakteru. Ako kladné sú to: česťnosť, statočnosť, charakternosť, príjemná, dobrá povaha, dobrota, poctivosť, veľkosť, veľkorysosť, vážnosť, duševná hĺbka, solídnosť, tichosť, pokora, trpezlivosť, prostota, skromnosť, optimizmus, opatrnosť, presnosť, šporivosť, utiahnutosť, samotárstvo, cudnosť, ideál muža, mužskosť, ženskosť, materskosť. Medzi zápornými sú to hlavne: nečesťnosť, nepoctivosť, bezcharakternosť, duševná špatnosť, protivná povaha, ľahkomyselnosť, márnivosť, rozmarnosť, skromnosť, naivosť, nepokojnosť, pohodnosť, povrchnosť, neporiadnosť, nedbalosť, nepresnosť, úzkostlivosť, malichernosť, prehnaná opatrnosť, škrupulóznosť, pedantstvo, márnotratosť, lakomstvo, skúposť, hmotárstvo, samotárstvo, okúňavosť, pesimizmus, hysterickosť, málo mužnosti, mužatskosť, zženštilosť apod.

Ako aj inde, tak najmä pri prehliadke tejto kategórie vlastností sme až prekvapení tým, akých aj najjemnejších odličov vlastností sa dotýkajú prejavy našich pokusných osôb. Skutočne, sotva nájdeme ešte nejakú vlastnosť tohto druhu, ktorá by sa neobjavovala ako výsledok uvedomelej reakcie druhých ľudí. Teda sotva sa čo nájde aj medzi našimi doslovne subjektívnymi a intímnymi kvalitami takého, čím by sme nenarážali na druhých ľudí a čím by sme nevyvolávali v nich aj ich uvedomené reakcie na seba. Je to zistenie veľmi závažné.

3. Pracovné postoje. Sú ďalšou kategóriou vlastností charakteru, ktorá aj svojou početnosťou zaberá vo vedomých reakciách ľudí dosť významné miesto (8,3 %). Vyjadrujú, ako sa človek vyrovnal v sebe s danosťou práce a aké trvalé postoje a vlastnosti z toho v sebe vypestoval, ktoré ho osobne charakterizujú.

Nachádzame medzi nimi ponajprv také, čo vyjadrujú akoby celkový postoj človeka k práci. Ako kladné sú tu najmä: pracovitosť, usilovnosť, snaživosť, vytrvalosť, neúnavnosť, premáhanie pracovných ťažkostí. Ako záporné: lenivosť, vyhýbanie sa práci, ťažkým úlohám, zanedbávanie práce.

Ďalej sú tu pomenovania vlastností, ktoré sa týkajú špeciálnych postojov k pracovnému úkonu a spôsobov práce. Medzi kladnými sú to: vysoký výkon, podnikavosť, dôkladnosť, presnosť, dochvilnosť, systematickosť v práci, svedomitosť pri práci, praktičnosť, poriadkumilovnosť, čistota práce, ľahkosť, nenútenosť a veselosť pri práci. Medzi zápornými: lajdákosť, povrchnosť, nesvedomitosť, pomalosť, nedbalosť, zdíhavosť pri práci, nepodnikavosť, zanedbávanie práce.

Napokon sú tu také vlastnosti, ktoré označujú akoby širšie postoje k práci, vlastnosti s morálnym nádychom, ktoré vznikajú z pracovných postojov. Ako kladné sú tu: plnenie povinností, smysel pre povinnosť, láska k zamestnaniu, radosť z práce, správne posudzovanie práce, povzbudzovanie pri práci, pomoc pri práci, spolupráca, práca pre verejnosť, organizovanosť

práce, hrdinskosť pri práci. Ako záporné sú to najmä: nedostatok smyslu pre povinnosť, zanedbávanie povinností, neposlušnosť, nedôkladnosť v práci, »remeselníckosť«, úradnosť, nerešpektovanie predpisov, preháňanie v predpisoch, byrokratizmus, punitčkársťvo, prílišné zahrabanie do práce, znevažovanie práce druhých, korupcia, úplatkársťvo, protekcia. Pozoruhodné je, že jedine pri tejto skupine objavuje sa viac záporných ako kladných, teda že tu sme citliví viac na negatívne pracovné postoje ako na pozitívne.

Katégoria pracovných postojov sa nám ukázala čo do početnosti ešte ako dosť významná. Skutočne aj vlastnosťami, zakladajúcimi sa na našom vzťahu ku práci, narážajú druhí ľudia na nás a vedome reagujeme aj na pomerne jemné odtienky ich vzťahu k práci. Najmä pohotove reagujeme na pozitívne formy toho, čo vidieť z veľkej prevahy kladných nad zápornými údajmi (217 ku 98). Výnimku tvoria v tom len širšie pracovné postoje s normálnym nádychom, u ktorých citlivejšie reagujeme práve na ich negatívne formy.

4. Svetonázorové a morálne postoje. Sú tiež špeciálnym oddielom charakterových vlastností v širšom slova smysle. Majú v našom materiáli len pomerne slabšie zastúpenie (4.7 % zo všetkých). Vyjadrujú vlastnosti, ktoré označujú, ako sa daná osoba vyrovnala v sebe s danosťami názoru na svet a na život a aké kvality v sebe vypestovala vzhľadom na to.

Nachádzame medzi nimi ponajprv označenia všeobecných, akoby filozofických postojov. Ako kladné sú to hlavne: idealizmus,⁹ životná filozofia, pevné presvedčenie, boj za pravdu, vážne ponímanie života, smysel pre jadro života. Medzi zápornými je to najmä prepíaty idealizmus, hmotárstvo, neseriózný postoj k životným otázkam, nedostatok pevného názoru, zotrývanie na fikciách, premrštené životné názory, dogmatickosť, emancipácia.

Ďalej nachádzame v tejto kategórii označenia ideologických postojov. Medzi kladnými hlavne: pokrokovosť, politické presvedčenie, podporovanie dobrej verejnej mienky, nezištnú prácu v prospech celku, vlastenectvo, rodolásku, roduvernosť, národovectvo. Medzi zápornými: zaostalosť, konzervativizmus, politický šovinizmus, prepolitizovanosť, nepodporovanie dobrej verejnej mienky, chameleónstvo, konjunkturalizmus, neroduvernosť, láska k cudziemu, nenacionalizmus.

Na treťom mieste sú to pomerne dosť početné označenia náboženských postojov. Ako kladné: nábožnosť, zbožnosť, viera v boha, kresťanské etnosti, tolerantnosť. Ako záporné: nenábožnosť, bezbožnosť, farizejská zbožnosť, náboženský formalizmus, bigotnosť, náboženská jednostrannosť.

Napokon sú to označenia všeobecných mravných postojov. Ako kladné: mravnosť, počestnosť, smysel pro dobro, odpor k ľudskej špatnosti, pravdomlivosť, zachovalosť, nevinnosť. Ako záporné: nemravnosť, podlosť, luhanie, lož, klamstvo, zvádzanie ku lži, zavádzanie, obchádzanie zákonov, rebelantstvo, smyselnosť, puritánstvo, moralizovanie.

Na tejto kategórii vlastností sa veľmi dobre ukazuje, že sú odrazom ľudi určitej doby. Ponajprv svojou slabou početnosťou (97 kladných, 83 záporných) ukazujú na to, že sú len pomerne menej podnetom pre naše reakcie, aspoň u človeka vzdelaneckej vrstvy z roku 1947. Ukazuje sa v nich tiež ideologické tápanie človeka z tých čias, ktorý nemá pevného svetonázorového, ideologického a politického vyhranenia, takže mnohé veci ne-

zaslúžene prehodnocuje (najmä nábožnosť a nacionalizmus), mnohé zasa znehodnocuje alebo i pomýlene hodnotí (nestranickosť, prepolitizovanosť). Ako všade, ani tu nesmieme zabúdať na to, kedy a na kom sa náš výskum konal a že teda nutne nesie na sebe odrazy historických životných podmienok u nás. Pozoruhodné je pri nich aj to, že rozdiel medzi kladnými a zápornými údajmi je pomerne malý. To znamená, že svetonázorové a mravné postoje u druhého človeka vzbudzujú v nás pozitívne i negatívne reakcie vo viacmenej rovnakej miere.

5. **Schopnosti a vedomosti.** Táto kategória vlastností osobnosti objavuje sa so svojimi 6.7 % v našom materiáli ešte ako dosť významná, no rozhodne nie natoľko, ako by sa to bežne mohlo očakávať. Proti charakterovým vlastnostiam je zastúpenie označení tejto časti osobnosti pomerne dosť malé.

Nachádzame v tejto kategórii ponajprv pomenovania, ktoré sa týkajú všeobecného určenia hlavne rozumových schopností. Tak medzi kladnými sú to: inteligencia, rozumnosť, bystrosť, múdrosť, nadanie, logičnosť, samostatné myslenie, iniciatívnosť. Medzi zápornými najmä: neinteligentnosť, nedostatok inteligencie, nerozumnosť, sprostosť, hlúposť, potrhlosť, nelogičnosť, nesúdnosť, nekritičnosť, neiniciatívnosť.

Trocha vyhranenejšie a konkrétnejšie označenia schopností nachádzame v ďalšej skupine. Ako kladné sú to najmä: duchaplnosť, vtipnosť, vynaliezavosť, pohotovosť, poradenie si, duševná bohatosť, hlbavosť, duševná sila, vôľa, životaschopnosť, zdatnosť, koncentrovanosť, vecnosť. Ako záporné: ťažkopádnosť, dlhé uvažovanie, nedôvtipnosť, duševná plytkosť, prázdnota, nepohotovosť, bezradnosť, nepraktickosť, teoretizovanie, špekulatívnosť, rozržitnosť.

Napokon sú tu pomenovania, ktoré sa dotýkajú už skôr špeciálnych schopností a vedomostí. Medzi kladnými sú to najmä: vlastný názor, rozhlád, náhľad na veci, orientovanosť, výrečnosť, vkus, krasocit, sčítanosť, zbehlosť, odborné vedomosti, odborná zdatnosť, vedecké schopnosti, vzdelanie, hudobné nadanie, obchodný talent, obratnosť, zručnosť, šikovnosť, športová zdatnosť. Medzi zápornými: malý rozhlád, neznalosť vecí, neodbornosť, nedostatok vzdelania, nevzdelanosť, zadubenosť, zadebnenosť, malý duchovný obzor, kultúrna zanedbanosť, primitívnosť, nevkus, nevkusnosť, zábudlivosť, neschopnosť písať listy, viesť plynulé rozhovory, nepresné vyjadrovanie sa, chybný pravopis.

Pri kategórii schopností prekvapuje, že je pomerne vymedzená a chudobná. Vlastnosti v nej uvedené týkajú sa vlastne len rozumových stránok, či už ide o schopnosti, alebo aj o vedomosti a vzdelanostnú úroveň. Naznačené sú ešte aj stránky vkusu, pamäti a pohotovosti vedomostí. Mnoho iných stránok z oblasti schopností a vedomostí tu však chýba. To poukazuje na to, že vlastnosti nadania a schopností, hoci v praktickom živote sú nesporne závažné, len menej tvoria podnety pre naše reagovanie na druhých ľudí. Pre poznanie toho, ktorými stránkami osobnosti pôsobia ľudia v bežnom styku najviac na seba, je aj toto zistenie povšimnutia hodné.

6. **Temperamentálne vlastnosti.** Sú početne so svojimi 6.6 % tiež ešte dosť významne zastúpené v našom materiáli. Nachádzame medzi nimi ponajprv označenia, ktoré sa dotýkajú citovosti, resp. bohatosti citov. Ako kladné sú to: citovosť, dostatok citu, sentimentalita, jemný, hlboký ľudský cit, oduševnenosť, hlboká láska, chladnosť. Ako záporné:

veľká citovosť, romantické snenie, sentimentalita, rojčenie, exaltovanosť, necitovosť, chladnosť, citová plytkosť, necitnosť, apatickosť, neukazovanie citov.

Ďalej sú tu označenia dráždivosti citovej. Ako kladné: citlivosť, živosť citová, chladnokrvnosť, pokojnosť. Ako záporné: citlivosť, precitlivelosť, podráždenosť, dráždivosť, predráždenie, rýchle rozčúlenie, roznetlivosť, vznetlivosť, vášnivnosť, nepokojnosť, prchkosť, popudlivosť, neovládanie sa, tuposť, monotónnosť, ľahostajnosť, flegmaticnosť. Záporne hodnotené vlastnosti tejto skupiny nielen že majú bohatší slovník, ale početne sú v značnej prevahe nad kladnými (50 ku 13).

V ďalšej skupine máme vlastnosti, ktoré znamenajú určitú náladovú úroveň osobnosti. Tak medzi kladnými: veselosť, veselá myseľ, humor, žartovnosť, dobrá nálada, sviežosť, nehnevivosť. Medzi zápornými: zá-dumčivosť, melanchólia, nevrlosť, hnevivosť, rozmrzelosť, zamračenosť, neveselosť, zachmúrenosť, zlá nálada, náladovosť.

Napokon sú tu pomenovania, ktoré vyjadrujú silu a vytrvalosť temperamentu. Ako kladné: energickosť, ráznosť, temperament, elán, pevnosť, jemnosť, mäkkosť. Ako záporné: divokosť, prudkosť, neovládanosť, nestálosť, vrtkavosť, labilnosť, mäkkosť, pasivita.

Celkove sa pri kategórii temperamentálnych vlastností ukazuje mierna prevaha kladných vlastností nad zápornými. To značí, že citové, temperamentálne vlastnosti druhých ľudí si pohotove všimame, a to nielen keď vzbudzujú v nás kladnú, ale tak isto aj keď vzbudzujú našu negatívnu reakciu. To platí najmä o citovej dráždivosti, ktorá je u druhých ľudí pre nás častejšie popudom k negatívnej ako ku pozitívnej reakcii.

7. **Z á u j m y a z á ľ u b y.** Patria medzi najslabšie zastúpenú kategóriu vlastností, ktoré sa vyskytly v našom materiáli. To je v istom smysle prekvapenie, keďže vieme, že záujmy a záľuby skutočne veľmi často a významne charakterizujú človeka po kvalitatívnej stránke a preto sa aj všeobecne priradujú k osobitným stránkam osobnosti. Naše výsledky však ukazujú na to, že len zriedkavejšie sa stávajú podnetmi našich vedomých reakcií na druhých ľudí, a keď už, tak prevážne len v pozitívnom smere. Prevaha kladných nad zápornými je totižto 92 ku 17.

Nachádzame tu medzi kladnými najmä široké záujmy, mnohostrannosť a rozličnosť záľub, spoločné, totožné a podobné záujmy; ďalej podrobnejšie ich pomenovania: záľuba v premýšľaní, záujem o vedu, o vzdelanie, o kultúru, záujem o krásu, o umenie, o knihy, smysel pre literatúru, lásku k poézii, záujem o hudbu, o divadlo (čo je medzi špeciálnymi záujmami najpočetnejší), láska k prírode, záujem o politiku, záujem o šport, o tanec. Medzi zápornými je to: málo záujmov, jednostrannosť záujmov, prizemné záujmy, nechuf k vede, k vzdelaniu, nezáujem o kultúru, nezáujem o knihy, o hudbu, záujem o šport, o trampovanie.

8. **C h o v a n i e a z v y k y.** Nie je celkom isté, či aj túto kategóriu označení máme považovať za črty alebo kvality osobnosti. Ide totižto pri nej o označenia určitých spôsobov chovania, teda o návyky a zvyky, ktoré sa prejavujú v praktickom konaní človeka. Je nesporné, že aj zvyky a spôsoby chovania viac-menej natrvalo charakterizujú človeka, a preto patria medzi jeho osobnostné znaky. Okrem toho označenia tejto kategórie sú v našom materiáli pomerne veľmi početné. Zaberajú medzi všetkými údajmi 13,8%, čím čo do početnosti sú vôbec na treťom mieste.

Označenia tejto kategórie sme rozdelili do štyroch skupín. Prvá sa týka hlavne všeobecných spôsobov chovania. Tak medzi kladnými tu nachádzame: dobré, slušné, prirodzené, spoločenské, hladké, isté atď. chovanie, uhladenosť v jednaní, spôsoby sympatické, demokratické, pekné pohyby atď. Medzi zápornými najmä: hrubosť, neohrabanosť, neokrôchanosť, nešikovnosť v chovaní, hrubé, hlučné, výstredné, nesprávne, zlé, strojené, malomeštiacke atď. chovanie, nevychovanosť, neprirodzenosť, vyumelkovanosť, aristokratické manýry, veľké gestá, šaškovinu atď.

Druhú skupinu tvoria dobré a zlé spôsoby pri reči. Ako kladné: pohotovosť, zdržanlivosť, skromnosť, neafektovanosť v reči, kľudná reč, mnohovravnosť, málovravnosť. Ako záporné: mnohovravnosť, hubatosť, málovravnosť, kričanie, hlasitá reč, hlučnosť, drzé reči, hrubé reči, prostorekosť, nadávanie, hrešenie, ostrý jazyk, nesrozumiteľná, chybná reč, frázovitosť, opakovanie slov, zdĺhavé vyjadrovanie sa, afektovanie v reči. Priznačné je, že tu sú v mnohonásobnej prevahe záporné údaje nad kladnými (90 ku 10), čo znamená, že normálny, správny spôsob reči pomerne málo strhuje na seba naše vedomé reakcie, no nesprávny spôsob hovoru, a to tak čo do formy, intenzity, tempa, obsahu si ľahko na druhých ľuďoch všimame a je predmetom našej negatívnej reakcie.

Tretia skupina označení týka sa tej časti nášho správania sa, ktorá obsahuje postoje k jedeniu, pitiu a fajčeniu, najmä v ich výstrelkoch. Ako kladné sú tu: striedmosť, abstinencia, triezvosť, nealkoholickosť, miernosť v jedle, pití, fajčení, zdržanlivosť k zábavám. Ako záporné: alkoholizmus, pijanstvo, opilstvo, prílišné fajčenie, kartovanie, sukničkárstvo, flirtovanie, výberčivosť v jedle apod. Aj tu majú prevahu záporné označenia nad kladnými (62 ku 29), čo znamená, že sme zamierení hlavne na zlé výstrelky nesriedneho chovania, ktorá oveľa pohotovejšie zaznamenávame ako dobré stránky chovania.

Napokon štvrtú skupinu tvoria údaje, ktoré sa týkajú spôsobov v spojitosti s vonkajším telesným upravovaním sa. Ako kladné sú tu: smyselnosť a pečlivosť o zovňajšok, jednoduchosť, upravenosť, vkusnosť zovňajšku, čistota, čistotnosť, nemaalovanie sa. Ako záporné: vonkajškovosť, nápadná, prepriata starostlivosť o vonkajšok, fintenie sa, prepriata elegancia, obliekanie sa excentrické, povrchné, nosenie nohavíc (u žien), farbenie sa, maľovanie perí, nechťov, nedbanlivosť o zovňajšok, nečistotnosť, neporiadnosť, nedbalosť o zovňajšok. Aj tu, ako v dvoch predchádzajúcich skupinách, sú v prevahe záporné znaky nad kladnými (61 ku 43).

Spoločné pre označenia tejto kategórie je, že sú u nej (okrem jednej výnimky) v značnej prevahe záporne hodnotené údaje. To znamená, že chovanie ľudí okolo nás, ak prebieha v medziach normálnosti, si pomerne málo všimame. No ak je chybné alebo výstredné v akomkoľvek smere, strhuje pomerne veľmi často na seba našu pozornosť, teda reagujeme naň a hodnotíme ho hlavne negatívne.

9. Telesné znaky a vlastnosti. Tu uvedené znaky vlastne ani neprináležia k črtám a vlastnostiam osobnosti. Uvádzame ich len preto, že sa vyskytujú v našom materiáli a teda patria tiež medzi podnety, ktorými druhí ľudia vzbudzujú v nás naše pozitívne a negatívne reakcie. Je ich však pomerne veľmi málo. Medzi všetkými tvoria len 2,9 %, pričom veľkú prevahu číselnú majú kladné určenia nad zápornými (82 ku 27).

Ako kladne hodnotené sa tu objavujú najmä pomenovania: telesná krása,

pekné telo, telesný vzrast, pekný vzhľad, telesná sympatickosť, pekná, silná, klasická postava, telesná vyvinutosť, štíhlosť, útlosť, pekné oči, pohľad, okuliare, ústa, úsmev, rysy tváre, vlasy, hlas, pekné ruky, široké ramená, zdravie. Ako záporné: neprijemný zovňajšok a výzor, telesná špatnosť, držanie tela, telesná slabosť, dengľavosť, telesná rozložitosť, nevyvinutosť, chorľavosť, studený, nevrly pohľad, vysoké nohy, bezzubosť, brada, kozmetická tvár, zapáchanie.

Celkove ku prehľadu obsahu vlastností osobnosti, ako byly udané vo vedomých reakciách našich pokusných osôb, môžeme uviesť, že skutočne vo veľmi bohatom a rozmanitom výbere vlastností a čít sa odráža osobnosť druhých ľudí v našom vedomí. Aj náš pomerne obmedzený pokus ukazuje na to, že niet vari takého kvalitatívneho znaku v osobnosti druhého človeka z nášho prostredia, ktorého by sme si na ňom nepovšimli a ktorý by nebol podnetom pre našu reakciu. Označenia ukazujú na to, že neide v nich len o nejaké bezvýznamné alebo »povrchové« znaky, ale veľmi často o celkom subjektívne a intímne kvality, ktoré si možno patričná osoba ani zreteľne neuvedomuje alebo iste nie v takej miere, v akej nimi naráža na psychično druhých ľudí.

Druhou pozoruhodnou vecou v uvedenom sozname je, že veľkú prevahu majú v ňom vlastnosti vzbudzujúce kladné reakcie. No naproti tomu sú tu určité kategórie a skupiny vlastností, ktoré toto pravidlo pozoruhodne porušujú a u ktorých sú v prevahe práve záporné označenia. Takými sú skoro všetky znaky chovania, ďalej spoločenské postoje, vyjadrujúce porozumenie a uznanie k druhým ľuďom, vzťahy k vlastnému ja a znaky citovej dráždivosti. Práve vlastnosti týchto skupín porušujú pravidlo akéhosi spoločenského »optimizmu« a preto ukazuje sa ako ďalšia úloha skúmať, čím a prečo práve tieto vlastnosti vyvolávajú v nás prevážne negatívne reakcie, a tak isto aj preskúmať, aký je praktický dosah tejto skutočnosti.

Pozoruhodné je tiež porovnanie obsahu kladných a záporných označení v každej kategórii. Ako záporné označenia sa objavujú najčastejšie opačné vlastnosti a okrem toho aj také isté, no v odlišnom, mocnejšom alebo slabšom kvantitatívnom odstupňovaní. Tak slušnosť, zdvorilosť sa hodnotí kladne, ale prehnaná zdvorilosť záporne; starostlivosť, sebavedomie kladne, ale prehnaná starostlivosť, prehnané sebavedomie vo všetkých svojich podobách záporne. Pri tom je významné, že hranica medzi kladnými a zápornými je dosť pevná. Pomerne veľmi zriedka sa vyskytujú v našom materiáli prípady, v ktorých by tá istá vlastnosť a v tom istom stupni bola podnetom tak pre kladnú, ako i pre zápornú reakciu. Skôr je tu pravidlom, že hociktorá vlastnosť vzbudzuje v nás kladnú, resp. zápornú reakciu, no zriedkakedy kladnú i zápornú. Z toho vidieť, že vo vedomých reakciách ľudí na iné osobnosti je určitý poriadok, určitá determinovanosť, z ktorej možno uzatvárať, že aj v tejto oblasti nášho psychična panuje určitá zákonitosť.

Ako najvýznamnejšie zistenie z podaného prehľadu je nesporná prevaha charakterových vlastností v širšom slova smysle nad všetkými ostatnými údajmi. Pozoruhodné je ďalej aj to, že pomenovania týchto čít sú mimoriadne bohaté, pestré a týkajú sa aj najjemnejších osobných kvalít. Keď si k tomu porovnáme údaje o ostatných častiach osobnosti, teda údaje o schopnostiach, temperamente a záujmoch, vidíme, že ich je nielen ná-

padne málo (len 16,2 % ku 71,6 %), ale že ich označenia sú aj chudobnejšie a menej prenikavé. To veľmi výstižne poukazuje na to, s akou prevahou sme svojimi reakciami na druhých ľudí zamierení práve na ich jemné kvalitatívne odtienky, ako na ostatné, prípadne pozorovaniu aj prístupnejšie časti ich osobnosti.

Aj tu sa ukazuje, akej chyby sa dopúšťa funkcionálna a formalisticky orientovaná psychológia, keď sa už po celé desaťročia sústreďuje hlavne na opis jednotlivých duševných funkcií a schopností všeobecne a »ako takých«. Také stanovisko zavádza k odcudzeniu psychologického štúdia od najaktuálnejších psychologických skutočností a teda k odcudzeniu sa praxi. Aj v našom výskume sa totižto ukazuje, že ťažiskom psychického vzťahu človeka k druhým ľuďom sú práve ich jemné osobné kvality: na tie reagujeme veľmi promptne a veľmi diferencovane a v dôsledku toho práve tie tvoria najpodstatnejšiu náplň nášho psychična a nášho vedomia.

6. Kategórie vlastností v rozličných spoločenských situáciách.

Ešte jednej otázky si môžeme povšimnúť v tejto súvislosti. Sú jednotlivé kategórie vlastností početne rovnaké pri reagovaní na ľudí, s ktorými sme v rozličných spoločenských vzťahoch, alebo sú v tom nejaké rozdiely? Teda keď sme zistili, že najčastejšie reagujeme na sociálne postoje druhej osoby, platí toto zistenie všeobecne a na všetkých ľuďoch, alebo sú snáď aj v tom nejaké rozdiely práve podľa toho, či osoba, na ktorú reagujeme, je nám rodičom, súrodencom, priateľom apod.?

Odpoveď na túto otázku dávame tým, že sme zistili, aké je relatívne (percentuálne) zastúpenie údajov tej ktorej kategórie vzhľadom na známe nám už druhy spoločenských situácií. Výsledky toho prináša pripojená tabuľka. Prvý riadok na nej obsahuje pomenovanie jednotlivých spoločenských situácií a stĺpce pod pomenovaniami označujú jednotlivé kategórie vlastností vždy od relatívne najpočetnejších až po najmenej početné spolu i s percentuálnym označením početnosti kategórie, počítaným pre každú spoločenskú situáciu. Horná časť obsahuje údaje pre kladne a dolná pre záporne hodnotené vlastnosti.

Keď si povšimneme údajov tabuľky, zisťujeme, že skutočne sú dosť značné rozdiely v tom, čo u druhých osobností vyvoláva v nás vedomé reakcie práve podľa toho, v akom sme s nimi spoločenskom vzťahu. Po najprv vidíme, že poradie jednotlivých kategórií nie je rovnaké vo všetkých stĺpcoch. Po druhé, aj keď je určitá kategória v tom istom riadku, resp. poradí, je značný rozdiel v jej početnosti vyjadrenej percentuálnymi číslami. Tak sociálne postoje tvoria u milovaných osôb len 25,6 %, no u priateľov 40,8 % a u úradných osôb až 54,3 %, čo je rozpätie až viac ako dvojnásobné. Podobne aj charakterové vlastnosti majú dosť veľké rozpätie: u priateľiek 17 % až po 29,3 % u otca. Rozpätie pracovných postojov je ešte väčšie: od 6,6 % u priateľov po 21,7 % u matky. Alebo vlastnosti chovania vyskytujú sa vzhľadom k matke len v 0,7 %, na vzhľadom k priateľkám až v 10 %. No najnápadnejší je rozdiel pri kladných reakciách na telesné znaky: vzhľadom k milovaným osobám je ich až 10,2 %, kým k matke len 0,4 % a pri úradných osobách sa ani nevyskytujú.

Kategórie vlastností podľa spoločenskej situácie

Kladné						
Otec	Matka	Súrodenci	Priateľky	Priatelia	Úradné os.	Milované os.
charakter 29,3	sociálne 38,2	sociálne 34,7	sociálne 37,0	sociálne 40,8	sociálne 54,3	sociálne 25,6
sociálne 28,8	pracovné 21,7	charakter 22,7	charakter 17,0	charakter 22,7	charakter 17,5	charakter 21,7
pracovné 10,9	charakter 21,3	pracovné 12,7	chovanie 10,0	schopnosti 8,4	pracovné 11,4	schopnosti 11,3
temperament 8,0	schopnosti 7,4	temperament 6,5	temperament 9,3	pracovné 6,6	schopnosti 8,2	telesné 10,2
chovante 5,5	svetonázor 5,5	záujmy 6,2	pracovné 7,3	chovanie 5,9	chovanie 4,5	chovanie 8,0
schopnosti 5,5	temperament 3,3	chovanie 5,8	schopnost 7,0	temperament 5,9	temperament 3,1	temperament 7,1
záujmy 5,5	záujmy 1,5	schopnosť 5,5	svetonázor 4,7	svetonázor 5,3	svetonázor 1,0	záujmy 6,8
svetonázor 5,0	chovanie 0,7	svetonázor 3,5	záujmy 4,7	záujmy 2,5	—	svetonázor 5,1
telesné 1,5	telesné 0,4	telesné 2,4	telesné 3,0	telesné 1,9	—	pracovné 4,2
Záporné						
charakter 26,0	charakter 32,8	charakter 32,4	sociálne 33,1	charakter 37,5	sociálne 36,1	charakter 28,7
sociálne 23,6	sociálne 30,6	sociálne 29,8	chovanie 23,1	sociálne 32,1	charakter 25,6	sociálne 25,8
chovanie 16,3	temperament 11,9	chovanie 11,7	charakter 22,4	chovanie 11,1	pracovné 16,9	chovanie 21,3
temperament 16,3	svetonázor 10,4	temperament 11,2	pracovné 4,5	svetonázor 7,8	schopnosti 5,1	temperament 8,2
pracovné 5,7	chovanie 7,5	schopnosti 5,8	svetonázor 4,5	schopnosti 5,4	temperament 5,1	schopnosť 5,3
svetonázor 4,9	pracovné 3,0	pracovné 4,3	schopnosti 3,8	temperament 2,9	chovanie 4,8	svetonázor 4,5
schopnosti 3,2	schopnosti 3,0	svetonázor 2,6	záujmy 3,5	pracovné 2,1	svetonázor 3,8	pracovné 2,9
telesné 3,2	telesné 0,8	telesné 1,1	temperament 3,4	záujmy 3,7	telesné 2,6	telesné 2,5
záujmy 0,3	—	záujmy 1,1	telesné 1,7	telesné 0,4	—	záujmy 0,8

To isté, len v obmenených detailoch, sa ukazuje aj pri negatívnych vlastnostiach. Tu sú na prvom mieste charakterové vlastnosti s rozpätím od 37,3 % u priateľov po 22,4 % u priateľiek. Pracovné postoje majú rozpätie od 16,9 % u úradných osôb po 2,1 % a 2,9 % u priateľov a milovaných osôb. Významný je rozdiel aj v znakoch temperamentu s rozpätím od 16,3 % u otca po 2,9 % u priateľov. Podobne aj svetonázorové postoje od 10,4 % u matky po 2,6 % u súrodencov.

V týchto údajoch máme dôkaz pre to, že pri našich reakciách na druhých ľudí zreteľne zavažuje, v akom spoločenskom vzťahu sme k nim. Ináč, s inými vlastnosťami vstupujú do nášho vedomia ľudia podľa toho, či sme s nimi v príbuzenskom, erotickom, kamarátskom alebo služobnom pomere. Neide tu teda o nejaký mechanizmus, ale o rozmanitosť, ktorá je daná tým, že rozliční ľudia zaberajú rozličné miesto v našom životnom prostredí, podľa čoho aj na nás pôsobia a podľa čoho aj my reagujeme na rozličné stránky ich osobnosti rozličným spôsobom.

7. Závěry.

Z nášho pokusu o zistenie toho, ako sa javia vlastnosti osobnosti druhých ľudí vo vedomých reakciách pokusných osôb, môžeme urobiť tieto závery:

1. Ukázalo sa, že vedomé reakcie pokusných osôb na ľudí z ich životného okruhu — aspoň v tej podobe, ako ich vyžadoval náš experiment — sú veľmi časté. O každej osobe zo siedmich rozličných spoločenských situácií udaly naše pokusné osoby priemerne 5—6 vlastností, ktoré u nich vzbudzujú kladnú alebo zápornú reakciu. Z toho vidieť, že vedomé reakcie človeka na vlastnosti osobnosti druhých ľudí sú veľmi bežné a časté.

2. Najviac vlastností udávajú pokusné osoby o osobách milovaných, úradných a spriateľených, najmenej o osobách, s ktorými sú v rodinnom vzťahu. To poukazuje na to, že nie všetci ľudia z nášho životného kruhu rovnakým spôsobom vyvolávajú naše reakcie, ale záleží tu na tom, v akej spoločenskej situácii sme s nimi a teda aká je naša osobná zainteresovanosť na nich, resp. nakoľko sú nám problémom v našom praktickom konaní.

3. Vzhľadom na spoločenskú situáciu, v ktorej sme k osobám z nášho životného okruhu, odlišná je aj »objektívnosť« hodnotenia ich osobných vlastností. Kým vzhľadom k milovaným a príbuzným osobám majú reakcie našich pokusných osôb prevážne ráz kladný, vzhľadom k osobám spriateľeným reakcie kladné a záporné sa vyrovnávajú a vzhľadom k osobám úradným negatívne reakcie majú dokonca miernu prevahu.

4. Pri zisťovaní obsahu vedomých reakcií pokusných osôb na vlastnosti osobnosti druhých ľudí sa ukázalo, že rozhodnú prevahu (71,6 %) majú v nich reakcie na charakterové vlastnosti v širšom smysle slova. Z nich najčastejšie sú sociálne postoje a základné vlastnosti charakteru; na dosť významnom mieste sú aj pracovné postoje, kým svetonázorové a mravné postoje majú len slabšie zastúpenie. Z ostatných kategórií pomerne najčastejšie sú vlastnosti chovania a zvykov, ďalej schopnosti a vedomosti a temperamentálne vlastnosti. Záujmy a záľuby, ako i telesné znaky sa vyskytujú len menej.

5. Prehľad vlastností osobnosti, ktoré sa vyskytujú vo vedomých reakciách našich pokusných osôb, ukazuje, že predmetom reakcií nebývajú len nejaké povrchové vlastnosti druhých ľudí, ale veľmi často, ba v prevažnej miere práve ich závažné, osobné črty a kvality. Pritom sa ukazuje dosť zreteľná pravidelnosť v reakciách kladných a záporných, a to v tom smere, že len zriedka sa vyskytujú prípady, v ktorých by tá istá vlastnosť bola predmetom kladnej i zápornej reakcie zároveň.

6. Naše výsledky ukazujú, že vzťah pokusných osôb k ľuďom z ich životného prostredia určuje aj po obsahovej stránke ich kladné a záporné reakcie na ich vlastnosti osobnosti. Jedna a tá istá vlastnosť nerovnako je podnetom pre reakciu podľa toho, či ide o človeka, s ktorým sme v príbuzenskom, erotickom, spriatelennom alebo služobnom pomere.

7. Výsledky prevedeného pokusu jednoznačne potvrdzujú názor, že osobnosť človeka skutočne až do najmenších dôsledkov je sociálnou danosťou. Na ich podklade môžeme s plnou dôkaznosťou tvrdiť, že pohotove — a to aj v experimentálnej situácii — reagujeme vedome aj na celkom skryté a intímne kvality druhých ľudí. Nič z nich nám v tom smere nezostáva utajené ani neprístupné. Druhí ľudia skutočne veľmi bežne a prenikavo vstupujú so svojimi osobnými kvalitami do nášho vedomia. To znamená na jednej strane, že každá ich osobná vlastnosť má sociálny dosah, keďže podnecuje reakcie druhých ľudí, no na druhej strane, že obsah nášho vedomia je sociálny, keďže pohotove vstupujú ustavične doň aj nepatrné podrobnosti z psychična druhých ľudí.

8. Psychično človeka je historickou danosťou. To znamená, že odráža v sebe konkrétne osobnosti určitého času a určitých spoločenských vzťahov. Aj to sa naplno potvrdzuje v našich výsledkoch, nakoľko v detailoch poukazujú na tie zvláštnosti vedomých reakcií na druhých ľudí, ktoré sú podmienené vzťahmi k druhým ľuďom a spoločenskými pomermi dobovými, ktoré vládly a formovali kvality osobnosti v tom čase, kedy sa náš výskum dial. Je isté, že už dnes v podstatne zmenených spoločenských podmienkach, ktoré navodila u nás výstavba socializmu, by sme dostali odlišné výsledky vo viacerých smeroch.

P o z n á m k y

¹ Kornilov—Smirnov—Teplov: Psychologia. Slov. preklad. Bratislava 1950, str. 12.

² Vo všeobecnej inštrukcii bolo uvedené, že netreba uviesť len jednu vlastnosť, ale i viac, po prípade všetky, čo im v tejto súvislosti prídu na rozum, a ďalej aj to, že tie znaky môžu byť akékoľvek, či už z telesnej, duševnej alebo inej oblasti.

³ Z. V. Manujlenko: Učenie I. P. Pavlova o dvoch signálnych sústavách a jeho význam pre výchovu detí predškolského veku. Sov. veda — Pedagog.—Psychol. II (1952), č. 5, str. 540/41.

⁴ B. M. Teplov: Ob objektivnom metode v psychologii. Sovietskaja pedagogika 1952, č. 7, str. 77.

⁵ K. Marx—F. Engels: Manifest komunistickéj strany, Bratislava, Pravda 1948, str. 42.

⁶ J. V. Stalin: Otázky leninizmu. Pravda, Bratislava 1949.

⁷ Kornilov—Smirnov—Teplov: Psychologia, št. naklad., Bratislava 1950, str. 400—460.

⁸ B. M. Teplov: Psychologija, 6. vyd., Učpedgiz 1952.

⁹ Chápaný podľa smyslu nie ako noetický názor, ale ako morálny postoj v protiklade ku hmotárstvu.

КАЧЕСТВА ЛИЧНОСТИ ПРИ ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ И ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ РЕАКЦИЯХ ДРУГИХ ЛЮДЕЙ

Настоящая работа обоснована на опыте, произведенном автором над 100 взрослыми людьми в 1947 г. Подопытные лица должны были определить, какие симпатичные и несимпатичные черты они находят в своем отце, матери, братьях и сестрах, товарищах, подругах, любимых ими людях и сослуживцах. После обработки результатов опыта, автор пришел к следующим заключениям:

1. Сознательные реакции подопытных лиц на людей из их жизненного окружения происходят очень часто. О каждом лице из семи различных общественных ситуаций наши подопытные лица сообщили в среднем 5—6 качеств, которые возбудили у них позитивную или же негативную реакцию. Положительных определений оказалось совместно у всех 100 подопытных лиц 2224 (58,6%), отрицательных 1572 (41,4%), т. е. одно подопытное лицо приводит в среднем 37,96 качеств.

2. Более всего подопытные лица представляют показаний о свойствах характера любимых людей, друзей, и лиц, с которыми они состоят в официальных отношениях; менее всего сведений поступает о членах семьи, об отце, матери, братьях и сестрах. Из этого следует, что не все люди из нашего жизненного окружения одинаковым образом вызывают нашу реакцию, — самое важное, в каких общественных отношениях мы с ними находимся, следовательно, какова наша личная в них заинтересованность.

3. В зависимости от общественных отношений, в которых мы находимся с лицами нашего жизненного окружения, различна и „объективность“ оценки их личных качеств. По отношению к любимым людям и родственникам, реакции наших подопытных лиц имеют преимущественно положительный характер, по отношению к друзьям, позитивные и негативные реакции уравновешиваются, тогда как в отношении лиц, с которыми они состоят в служебных отношениях — негативная реакция имеет даже небольшой перевес.

4. При выяснении содержания сознательных реакций подопытных лиц на качества личности, обнаружилось, что решительный перевес (71,6%) имеют в них реакции на свойства характера в широком значении слова. Из них самыми многочисленными являются социальные позиции и основные свойства характера; довольно важное место занимает и отношение к труду, тогда как мировоззренческие и нравственные понятия представлены более слабо. Из остальных категорий, сравнительно чаще всего — свойства поведения и привычек, далее, способности, знания и свойства темперамента. Интересы и предпочтения, как и физические признаки, встречаются реже.

5. Перечень качеств личности, встречающихся при сознательных реакциях наших подопытных лиц, показывает, что предметом реакции не бывают лишь какие-нибудь поверхностные качества других людей, но очень часто, можно сказать, в большой мере, именно их важные личные черты и качества. При этом довольно ясно обнаруживается регулярность при позитивных и негативных реакциях, а именно в том направлении, что лишь изредка встречаются случаи, когда это известное качество стало предметом положительной и одновременно отрицательной реакции.

6. Результаты указывают, что отношение подопытных лиц к людям из отдельной жизненной среды, определяет и по отношению к содержанию их положительные и отрицательные реакции на их качества личности. Одно и то же определенное качество неодинаково является импульсом при реакции, в зависимости от того, касается ли это человека, с которым мы находимся в родственных, эротических, дружеских, официальных отношениях или нет.

7. Результаты произведенного опыта полностью подтверждают мнение, что человеческая индивидуальность действительно, и до мельчайших последствий является социальным фактом. Базируясь на этом, мы можем с полным основанием утверждать о своей готовности — и в экспериментальной обстановке — сознательно реагировать даже на, в общем, скрытые и интимные свойства других людей. Ничто из них для нас в этом отношении не остается утаенным или недоступным. Это означает, что, с одной стороны, каждое личное качество другого человека имеет социальную значимость, т. е. возбуждает реакцию других людей, а с другой стороны, что содержание нашего сознания является

социальным, т. к. непосредственно и постоянно в него поступают даже незначительные подробности из психики других людей.

8. Психика человека является историческим фактом. Это означает, что она отражает в себе конкретные личности определенного времени и определенных общественных отношений. И это вполне подтверждается результатами исследования, насколько в деталях указывают эти особенности сознательных реакций на других людей, реакций обуславливаемых социальной обстановкой и отношениями временными, которые господствовали и формировали людей в то время, когда велось наше исследование. Несомненно, что уже в наше время, при значительно измененных общественных условиях, к которым привела у нас стройка социализма, мы достигли бы при подобном опыте результатов, отличающихся друг от друга во многих отношениях.

EIGENSCHAFTEN DER PERSÖNLICHKEIT IN POSITIVEN UND NEGATIVEN REAKTIONEN ANDERER.

Die Studie beruht auf einem Experiment, welches der Autor an 100 erwachsenen Personen vornahm. Er ließ die Versuchspersonen sich darüber äußern, was sie an dem Vater, der Mutter, den Geschwistern, Freunden, Freundinnen, an geliebten Personen oder Amtspersonen Sympathisches, Liebes oder Unliebsames vorfinden. Nach Verarbeitung der Versuchsergebnisse gelangte der Autor zu folgenden Schlüssen.

1. Häufig sind bewußte Reaktionen der Versuchspersonen an Menschen aus ihrem Lebensbereich. Von einer jeden Person aus 7 verschiedenen Gesellschaftssphären führten unsere Versuchspersonen im Durchschnitt 5—6 Eigenschaften an, die bei ihnen eine positive, bezw. negative Reaktion hervorriefen. Positiver Angaben gab es im ganzen bei allen Versuchspersonen 2224, negativer 1572, so daß von einer Versuchsperson durchschnittlich 37,96 Eigenschaften angeführt werden.

2. Die meisten Eigenschaften geben die Versuchspersonen von geliebten und angefreundeten Personen und von Amtspersonen an, die wenigsten von Familienangehörigen, dem Vater, der Mutter, den Geschwistern. Daraus folgt, daß nicht alle Leute aus unserem Lebensbereich auf dieselbe Weise unsere Reaktionen hervorrufen, sondern es kommt darauf an, in welchem Verhältnis wir gesellschaftlich zu ihnen stehen, also darauf, wie wir an ihnen persönlich interessiert sind.

3. In Bezug auf unsere gesellschaftliche Situation zu den Personen unseres Lebensbereiches ist auch die »Objektivität« der Bewertung ihrer persönlichen Eigenschaften verschieden. Haben die Reaktionen unserer Versuchspersonen auf geliebte und verwandte Personen vorwiegend positiven Charakter, so sind positive und negative Reaktionen bei befreundeten Personen im Gleichgewicht, wogegen die negativen Reaktionen bei Amtspersonen ein mäßiges Übergewicht aufweisen.

4. Bei Feststellung des Gehaltes bewußter Reaktionen bei Versuchspersonen auf die Eigenschaften der Persönlichkeit zeigte es sich, daß ein entscheidendes Übergewicht unter ihnen die Reaktionen auf die Charaktereigenschaften in weiterem Sinne des Wortes haben. Die zahlreichsten unter ihnen sind soziale Einstellungen und Grundeigenschaften des Charakters; eine ziemlich bedeutende Stelle nehmen auch Arbeitseinstellungen ein, während Weltanschauungs- und Moraleinstellungen nur schwächer vertreten sind. Von den übrigen Kategorien finden wir verhältnismäßig am häufigsten die Eigenschaften des Benehmens und der Gewohnheiten vertreten, ferner Fähigkeiten und Kenntnisse wie auch Eigenschaften des Temperaments. Interessen und sonstige Vorliebe, sowie körperliche Kennzeichen kommen hingegen seltener vor.

5. Die Übersicht der persönlichen Eigenschaften, die in bewußten Reaktionen unserer Versuchspersonen zum Vorschein kommen, zeigt, daß nicht nur irgendwelche oberflächliche Eigenschaften anderer Leute zum Gegenstand der Reaktionen werden, sondern sehr oft, ja in überwiegendem Maße, gerade wichtige persönliche Züge und Qualitäten. Dabei springt eine sichtliche Regelmäßigkeit in positiven und negativen Reaktionen ins Auge, und zwar insofern, als nur selten Fälle vorkommen, in denen eine bestimmte Eigenschaft Gegenstand positiver und zugleich negativer Reaktion wäre.

6. Die Resultate ergeben, daß die Beziehung der Versuchspersonen zu Leuten aus

den einzelnen Lebensbereichen inhaltlich auch ihre positiven und negativen Reaktionen bestimmt. Eine und dieselbe Eigenschaft bewirkt nicht immer dieselbe Anregung für eine Reaktion, je nachdem, ob es sich um einen Menschen handelt, zu dem wir in einem verwandschaftlichen, erotischen, freundschaftlichen oder amtlichen Verhältnis stehen.

7. Die Versuchsergebnisse bekräftigen eindeutig die Ansicht, daß die Persönlichkeit des Menschen in der Tat und bis in die kleinsten Details eine soziale Gegebenheit ist. Auf Grund dessen können wir auf das bestimmteste behaupten, daß wir unwillkürlich — und zwar auch in einer experimentalen Situation — und bewußt auf verhältnismäßig verborgene und intime Qualitäten anderer Leute reagieren. Nichts davon bleibt uns in dieser Hinsicht heimlich verborgen oder unzugänglich. Das bedeutet einerseits, daß jede persönliche Eigenschaft eines anderen Menschen von sozialer Tragweite ist, indem sie Reaktionen anderer Leute anregt, andererseits, daß der Gehalt unseres Bewußtseins sozial gebunden ist, da fortwährend auch die kleinsten Einzelheiten aus der Psyche anderer Leute in das Bewußtsein treten.

8. Das Psychische des Menschen ist eine historische Gegebenheit, das heißt, daß es in sich konkrete Persönlichkeiten einer bestimmten Zeitspanne unter bestimmten gesellschaftlichen Beziehungen widerspiegelt. Dies beweisen vollauf die Forschungsergebnisse; sie weisen auf diejenigen Eigentümlichkeiten in den Einzelheiten bewußter Reaktion auf andere Leute hin, die durch Beziehungen und gesellschaftliche zeitgebundene Verhältnisse bedingt sind. Es'liegt auf der Hand, daß wir in den heute so wesentlich veränderten gesellschaftlichen Bedingungen, welche bei uns der Aufbau des Sozialismus herbeigeführt hat, bei einem ähnlichen Versuch in so mancher Hinsicht abweichende Ergebnisse erzielen würden.